

DinTro-MinTro Roskilde Stift

Evalueringsrapport

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	2
2. Metode: Hvem deltog og hvad er konteksten?	4
2.1. Evalueringens metode og undersøgelse	4
2.2. Hvem deltog i undersøgelsen?	5
2.3. Det religiøse landskab ændrer sig	9
3. DinTro-MinTro virkningshistorie	10
3.1. Baggrundshistorie	10
3.2. Faglige virkningshistorie	11
3.2.1. Lærerrigt kundskab	11
3.2.2. Kendskab og forståelse	14
3.2.3. Dialog og refleksion	16
3.2.4. Hvordan understøtter DTMT kristendomsfagets formålsparagraf?	19
3.3. DTMT's virkningshistorie i forhold til medborgerskab og demokratisk dannelse	20
3.3.1. Demokratisk dannelse og religionsfrihed	20
3.3.2. Dannelse til mangfoldighed med respekt og tolerance	21
3.3.3. Demokratisk dannelse	23
3.3.4. Forebyggelse af radikaliserings	24
4. Konklusion	25
Hvad er virkningshistorien af et DinTro-MinTro gæstelærerbesøg og forløb?	25
Litteratur	27
Bilag 1	29
Spørgeskema	29

1. Indledning

Hos 6.x er computerne lukkede ned og telefonerne lagt væk. Kristendoms læreren stiller sig bagerst i lokalet, og eleverne fokuserer på de tre gæstelærere, der står foran i klassen. Den jødiske gæstelærer har en tatovering med Davids Skjoldet, den kristne gæstelærer bærer et kors om halsen, og den muslimske gæstelærer har tørklæde på. Eleverne bruger de religiøse symboler som pejlemærker, når de skal gætte, hvilken religion de tre gæstelærere repræsenterer. På bordet foran gæstelærerne ligger de tre religioners hellige skrifter, et bedetæppe, en bedekrans og et påskeæg. Fortællinger om de tre religioner fylder rummet, oplæsning på hebraisk og arabisk virker helt naturligt i dette rum af tværreligiøs forståelse og tolerance. Det er som om, tiden er gået i stå, og alle er til stede. Den kronologiske fortælling om jødedom, kristendom og siden islam føles som en naturlig udvikling og ikke som årtusinders religiøs kamp. Det fortælles om religionernes ligheder, forskelligheder og gæstelærernes religiøse praksis. Eleverne inddrages i undervisningen med faktuelle og reflektive spørgsmål, og gæstelærerne fortæller, forklarer og viser de religiøse rekvisitter frem. Når eleverne er ved at miste koncentrationen, er der tid til brainbreaks med bevægelse. Efter 45 minutter - som for mange føles som 10 minutter - er der tid til gruppedialog, hvor eleverne stiller spørgsmål til gæstelærerne. Der første elever er klar med spørgsmål, og der fyres løs med både konkrete og abstrakte spørgsmål til gæstelærerne....

Denne indledende beskrivelse er fra en deltagerobservation under et DinTro-MinTro skolebesøg, som er et gratis, religionsdialogisk undervisningstilbud, der tilbydes til skoler i Roskilde, Greve, Solrød og Køge kommuner. DinTro-MinTro startede som et tilbud til 7.- 9.klasser i skoler i Roskilde Kommune og Roskilde Domprovsti i 2014. Med årene har tilbuddet spredt sig til flere kommuner i Roskilde Stift. Desuden er tilbuddet fornyligt blevet udvidet til flere klassetrin, så det pt. er et tilbud fra 3. – 10.klasse.

Formålet med DinTro-MinTro er at være et fagligt undervisningstilbud til skolernes kristendoms- og religionsfag og at skabe dialog og viden omkring de tre monoteistiske religioner ud fra den grundlæggende tanke, at respekt og gensidig forståelse er baseret på viden om hinanden. Når DinTro-MinTro gæstelærere står side om side i klassen og respektfuldt fortæller om religionernes forskelle og ligheder, fremstår de som rollemodeller for tolerance og demokratisk medborgerskab. I deres interaktion med eleverne i både oplæg og i dialogrunder øves eleverne i refleksivitet og bevidstgørelse af egne værdier og normer, hvilket i det store billede bidrager til tolerance og respekt for mangfoldighed.

Det er ligeledes en del af projektet, at samarbejdet omkring gæstelærerteamet skaber lokale tværreligiøse og tværkulturelle samarbejdsnetværk, som er af stor betydning for medborgerskabsdannelsen af gæstelærerteamet. I Roskilde består gæstelærergruppen hovedsageligt af unge fra forskellige studie- og fagmiljøer (fx statskundskab, sociologi, farmaceut, medicin, religionsvidenskab, læreruddannelse, teologi, CBS) sammen med et par pensionerede lærere og præster.

Projektet bidrager derfor til, at der på flere niveauer dannes til demokratisk medborgerskab, som set ud fra et større perspektiv kan bidrage til at styrke integrationsindsatser, forebygge radikaliseringsprocesser og ikke mindst styrke demokratiseringsprocesser blandt børn og unge.

Denne evaluering er bestilt af DinTro-MinTro, Roskilde, som er et folkekirkeligt initiativ under Roskilde Stift. Bestyrelsen for DinTro-MinTro, Roskilde er nysgerrig på og søger dokumentation for projektets betydning og virkningshistorie. CUR, Center for Ungdomsstudier, har foretaget en undersøgelse af DinTro-MinTro skolebesøg i efteråret 2021 i forsøg på at kortlægge virkningshistorien og læringsrefleksioner i forbindelse med DinTro-MinTro skolebesøg.

- Hvordan opleves et DinTro-MinTro skolebesøg af elever og lærere?

- Hvilke spor sætter det sig hos forskellige elever og klassetrin, når en jøde, en muslim og en kristen står side om side og fortæller om forskelle og ligheder i deres religioner?
- Hvilken virkningshistorie har et DinTro-MinTro gæstelærerbesøg i forhold til kristendom/religionsfagets fagformål med kundskaber og selvstændig stillingtagen?
- Hvordan bidrager DinTro-MinTro til religionsdialog, respekt, tolerance, demokratisk dannelse og medborgerskab blandt skoleelever?

Evalueringen har med andre ord et religionsfagligt uddannelsesfokus samt et demokratisk dannelsesfokus. Overordnet konkluderer rapporten, at DinTro-MinTro har en flersidede virkningshistorie, som er af betydning i såvel en religionsfaglig kontekst som i en demokratisk dannelses kontekst.

Grundlaget for evalueringsrapporten er deltagerobservationer ved skolebesøg, interviews, samt en spørgeskemaundersøgelse. Formålet er at kunne kvalificere og verificere betydningen af DinTro-MinTro skolebesøg i 5.- 9. klassetrin til internt brug i Roskilde Stift. Endvidere skal rapporten bruges eksternt til at dokumentere betydningen af skolebesøgene af DinTro-MinTro set både fra en samfundsmæssig kontekst, fra en undervisningsmæssig, religionsfaglig kontekst og set fra en religiøs/ kirkelig kontekst med fokus på religionsdialog.

Rapporten starter med en kort præsentation af evalueringens metode og dataindsamling. Desuden indeholder kapitel 2 en beskrivelse af de deltagende elever og den kontekst, som DTMT indgår i. I kapitel 3 gøres der rede for DTMT virkningshistorier. Vi ser først nærmere på virkningshistorien i en religionsfaglig kontekst, og på hvordan DTMT understøtter kristendomsfagets formålsparagraf. Dernæst redegøres for DTMT's virkningshistorie i forhold til medborgerskab og demokratisk dannelse. En model for forebyggelse af radikaliserings inddrages til sidst for at undersøge, hvordan DTMT kan bidrage til at forebygge radikaliserings. Afslutningsvis samler kapitel 4 op på rapportens konklusioner. Vi har tilstræbt at skrive rapporten i et sprog, der gør den bredt tilgængelig og med et omfang, der gør det realistisk, at den læses af aktører, der ønsker at udforme og udfordre rammerne for fremtidige, religionsdialogiske indsatser og medborgerskabsinitiativer.

Tak til ...

- Elever, som brugte tid på at udfylde spørgeskemaundersøgelsen.
- Elever, der stillede op til fokusgruppeinterview.
- Lærere, som midt i en travl hverdag, hjalp med at opfordre deres elever til at besvare spørgeskemaundersøgelsen.
- Lærere, som har brugt tid på at deltage i interview.
- Projektleder Maria Stears for koordinering af besøg, kontakt til lærere og informationer om DTMT generelt.

2. Metode: Hvem deltog og hvad er konteksten?

I dette kapitel beskrives først evalueringens metoder, og dernæst præsenteres de deltagende respondenter ud fra en række forskellige variable: køn, klasse, etnicitet, religiøs baggrund og ståsted. Til sidst tegnes et kort rids af nutidens ændrede religiøse landskab i hvis kontekst DinTro-MinTro (DTMT) indgår.

2.1. Evalueringens metode og undersøgelse

Evalueringen bygger på både kvantitativt og kvalitativt indsamlet data, som består af:

- En spørgeskemaundersøgelse blandt de 5.-9. klasser, som havde DTMT skolebesøg i efteråret 2021.
- Observationsbesøg på tre forskellige skoler i Roskilde og Køge.
- Interviews med elever og lærere fra tre forskellige skoler i Roskilde og Køge.

Spørgeskemaundersøgelse

Et anonymt, online-spørgeskema blev besvaret af 5.- 9. klasses elever i efteråret 2021 i forbindelse med DinTro-MinTro skolebesøg. Her spørges ind til:

- Køn, klasse, forældres baggrund, religiøs baggrund, religiøst ståsted, troens betydning i hverdagen
- Elevernes oplevelse af besøget i forhold til formidlingstilgange og kundskabsformidling
- Elevernes oplevelse af gruppedialog og religionsdialog
- Elevernes opfattelse af respekt, tolerance og forståelse

Spørgeskemaets data er indhentet i SurveyXact og overført til Excel, hvor der er foretaget deskriptive krydstabelanalyser. Spørgeskemaets åbne svarmuligheder med »andet« er anvendt til at inddrage særlige besvarelser eller andre perspektiver, der ligger uden for de givne svarkategorier. Disse er inddraget, hvor det har været relevant. Undervejs sammenlignes med en lignende rapport, som evaluerede DTMT i København (Grube, 2011).

Interviews og deltagerobservationer

I forbindelse med DinTro-MinTro skolebesøg i efteråret 2021 blev elever interviewet med fokus på besøgets betydning for elevers syn og oplevelse af egen og andre religioner. Fire 5., tre 6. og to 9.klasses elever fra tre forskellige skoler deltog i interviews. Relevante citater bruges løbende til at eksemplificere og nuancere pointer. Ydermere er der foretaget interviews med tre lærere fra tre forskellige skoler i forsøg på at inddrage deres perspektiver på elevernes læringsudbytte og DTMT skolebesøgets betydning i forhold til kristendomsfaget, religiøs dannelse og medborgerskab.

Undervejs er der foretaget tre deltagerobservationer på tre forskellige skoler i Roskilde og Køge (to folkeskoler og en friskole) med fokus på at få et indblik i DinTro-MinTro skolebesøgenes virkningshistorie. Fokus for deltagerobservationer var elevernes ageren og reaktion på det religiøse, interkulturelle møde og deres deltagelse i religionsdialogen.

Evalueringen består altså af både kvantitative og kvalitative data, som sammenholdes og på forskelligvis er med til at nuancere og eksemplificere pointer og konklusioner.

2.2. Hvem deltog i undersøgelsen?

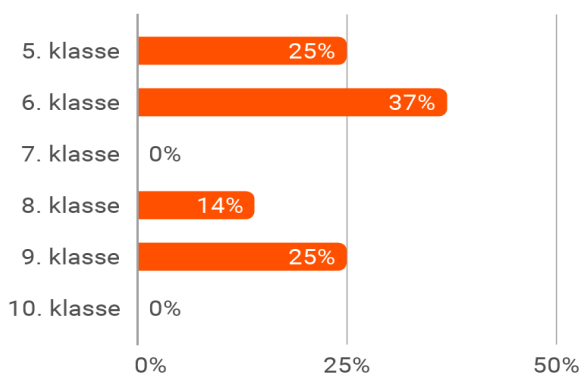
I det følgende beskrives de elever, der deltog i undersøgelsen. Eleverne er fordelt på 5.- 9. klassetrin på både folkeskoler og friskoler fra Roskilde og Køge kommune. I alt 132 elever fra seks klasser i Roskilde og Køge har besvaret spørgeskemaundersøgelsen i efteråret 2021, en periode hvor skolerne var åbne, men stadig præget af Covid-restriktioner og aflysninger. Det var beregnet, at flere elever skulle deltage i undersøgelsen, men da undersøgelsen havde været udskudt op til flere gange pga. Covid-nedlukninger, blev det besluttet at foretage undersøgelsen i efteråret 2021, selv om der var et mindre antal DTMT skolebesøg i denne periode. Denne undersøgelses elevgruppe er derfor ikke repræsentative for hverken Køge eller Roskilde skolernes elevgruppe, men elevgruppens besvarelser bruges til at give pejlemærker på, hvordan DTMT gæstelærerbesøg opfattes af denne elevgruppe, og hvilke betydninger de tillægger et gæstelærerbesøg.

Fordeling på køn

Lidt flere drenge (53%) end piger (47%) har besvaret spørgeskemaet. Der vurderes, at en større repræsentation af drenge ikke spiller nogen nævneværdig rolle i forhold til besøgenes virkningshistorie. I deltagerobservationerne var der ikke tegn på særlige kønsforskelle i forhold til drengenes og pigernes deltagelse og engagement under gæstelærerbesøget.

Fordeling på klassetrin

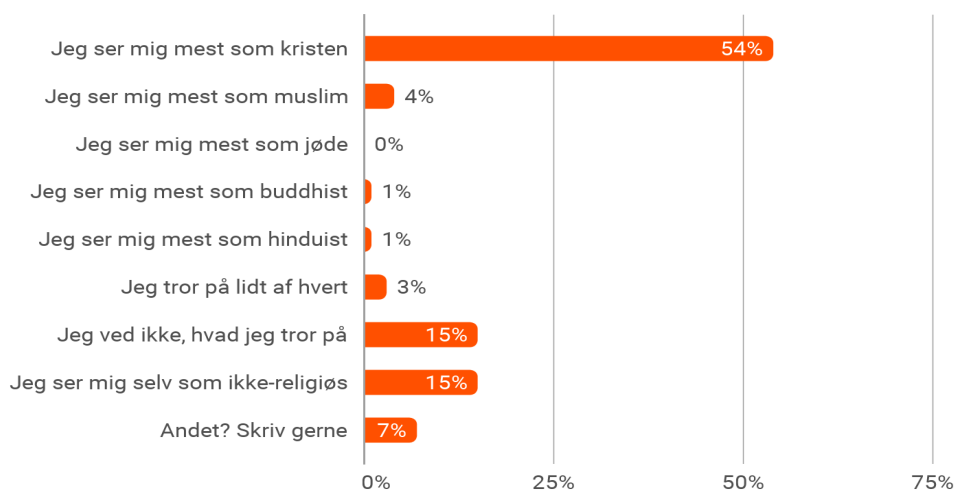
Besvarelserne fordelt på klassetrin afspejler naturligvis hvilke klassetrin, der fik skolebesøg i efteråret 2021. Tabel 1 viser en lille overrepræsentation i besvarelserne fra 6. classes elever. Syvende klassetrin er ikke repræsenteret i undersøgelsen, da der ikke var skolebesøg på dette klassetrin i undersøgelsens periode. Der tages løbende højde for eventuelle forskelle, der måtte være i forhold til klassetrinenes besvarelser.

Tabel 1: Hvilken klasse går du i? Procent.

Elevernes etnicitet og religiøse baggrund

For at få et billede af mangfoldigheden blandt eleverne, spørges ind til forældres fødested. 72% af elevernes forældre er begge født i Danmark, 21% af eleverne har en forælder, der er født i et andet land og for 6% af eleverne er begge forældre født i et andet land end Danmark. Selv om der ses en klar majoritet af etnisk danske elever, forefindes en etnisk mangfoldighed i de deltagende klasser. Hvordan ser det ud med den religiøse mangfoldighed blandt eleverne i undersøgelsen?

Tabel 2: *Hvad er din religiøse baggrund?* Procent.

Tabel 2 viser, at flertallet af eleverne (54%) betegner sig selv som kristne, efterfulgt af to mindre grupper på hver 15%, som betegner sig selv som ikke-religiøs og en gruppe som ikke ved, hvad de tror på. 4% af eleverne er muslimer, og kun en elev ser sig som buddhist og en elev som hinduist. 3% af eleverne tror på lidt af hvert. Der er ingen jøder repræsenteret i de deltagende klasser, hvilket også er et generelt billede for området Roskilde/Køge¹. Dvs. at to ud af tre elever (60%) identificerer sig med at have en religiøs baggrund, herunder flest elever fra en kristen baggrund. En mindre gruppe identificerer sig som muslim. I gruppen af elever med anden etnisk baggrund er flertallet muslimer. Hinduisme og buddhisme er begge repræsenteret med en elev. En ud af tre betegner sig som ikke-religiøs eller ved ikke, hvad de tror på. Typisk for denne gruppe er, at de ikke beskriver sig selv i relation til tro og religion. Gruppen indbefatter både elever, som er kritiske i forhold til religion, og de som er ligeglade eller indifferente (Høeg 2017).

I kategorien 'andet' (7%) gives der ikke udtryk for andre traditionelle, religiøse baggrunde, men derimod udtryk for mere videnskabelige livsopfattelser, blandede eller tvivlende anskuelser eller mere humoristiske livsanskuelser, som ses i besvarelser som:

- *Jeg tror mest på kristendommen, men islam lyder meget interessant.*
- *Jeg tror på kristendommen, men er i tvivl om det findes.*
- *Big bang og noget større.*
- *Jeg er tilhænger af: loven om attraktion.*
- *Egyptisk tro.*
- *Spaghettimonstret.*

Interviews og deltagerobservationer understøtter ligeledes, at der blandt de deltagende skoler er en etnisk, dansk majoritetsgruppe, men at etnisk og religiøs mangfoldighed er et naturligt hverdagsvilkår for eleverne. Undtaget er dog en kristen friskole, som også deltog i undersøgelsen, hvor klassen er præget af en meget lille grad af etnisk og religiøs mangfoldighed. Det er vigtigt at holde in mente, at tabel 2 kun afspejler den religiøse mangfoldighed, der var til stede på de skoler, der havde besøg i efteråret 2021. Skolerne i Køge og Roskilde området er generelt repræsenteret med en større etnisk og religiøs mangfoldighed, herunder en større gruppe børn med muslimsk baggrund. I forhold til denne undersøgelse er

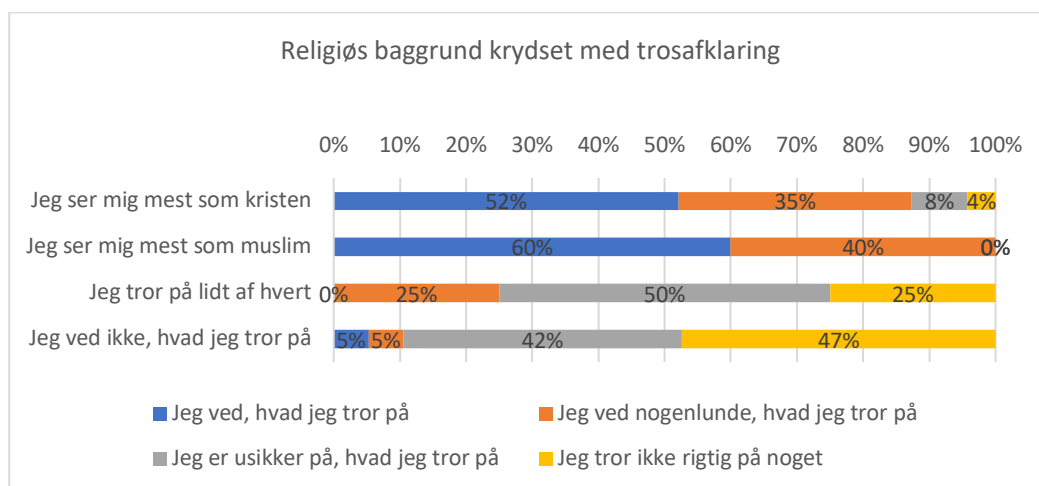
¹ Langt de fleste jøder bor i nærheden af synagoger fx i København, Århus og Odense. <https://mosaike.dk/joder-i-danmark/>

det interessant at undersøge, hvordan DTMT besøget opfattes af de forskellige elevgrupper, og hvordan det påvirker deres opfattelse af vidensformidling, respekt og tolerance.

Elevernes religiøse selvforståelse og religionens betydning i hverdagen

I de næste tabeller ser vi nærmere på elevernes religiøsitet ud fra spørgsmål om religiøs selvforståelse, og den betydning tro og religion tillægges i forhold til hverdagslivet. Blandt de adspurgte elever ved to ud af tre elever (71%), hvad de tror på eller ved nogenlunde, hvad de tror på. En ud af tre (29%) er usikre på, hvad de tror på eller tror ikke på noget.

I tabel 3 ser vi nærmere på, hvordan trosafklaring fordeler sig i forhold til religiøs baggrund. Her ser vi, at flere elever med muslimsk baggrund (60%) er afklaret med, hvad de tror på end elever med en kristen baggrund (52%).

Tabel 3: *Hvad er din religiøse baggrund? Krydset med Trosafklaring. Procent.*

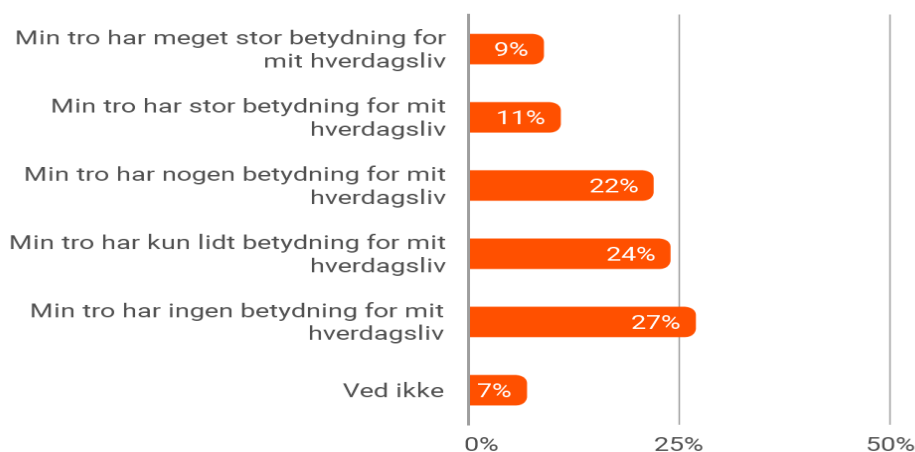
60% af elever med muslimsk baggrund ved, hvad de tror på, 40% ved nogenlunde, hvad de tror på, og ingen af de muslimske elever giver udtryk for en usikkerhed om, hvad de tror på. Halvdelen (52%) af de kristne elever angiver, at de ved, hvad de tror på, 35% ved nogenlunde, hvad de tror på, og 12% er usikre på, hvad de tror på eller tror ikke rigtig på noget. Blandt de elever, som tror på lidt af hvert eller som ikke ved, hvad de tror på, er det ikke overraskende, at den største del giver udtryk for en usikkerhed i forhold til, hvad man tror på. Den hinduistiske elev, som medvirkede, er ligeledes usikker på, hvad vedkommende tror på, hvorimod den buddhistiske elev giver udtryk for at være religiøst afklaret med sin tro.

Det vil sige at blandt gruppen, som definerer sig selv med religiøs baggrund, er flertallet afklaret med eller nogenlunde afklaret med, hvad de tror på. Det er værd at bemærke, at ingen elever med muslimsk baggrund tilkendegiver at være usikker på, hvad man tror på, hvilket er vigtigt at huske på, når vi senere ser på, hvilken betydning DTMT skolebesøg har for de forskellige elevgrupper.

Troens betydning i hverdagslivet

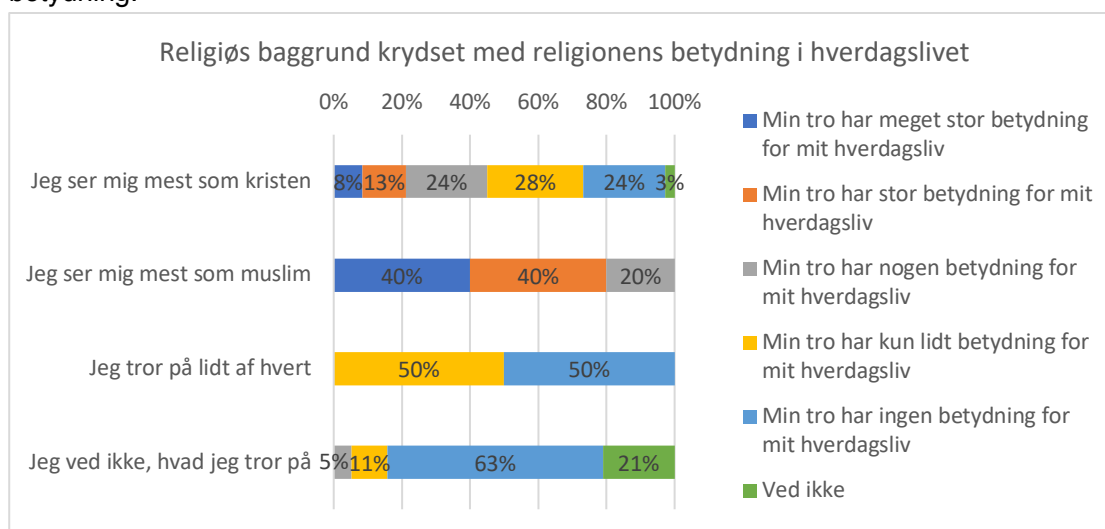
Hvilken betydning har tro og religion reelt i praksis, dvs. i hverdagslivet? Tabel 4 viser at for ca. halvdelen (51%) har tro kun lidt eller ingen betydning i hverdagslivet. For en ud af fem elever (20%) er tro af meget stor eller stor betydning for deres hverdagsliv og for næsten lige så stor en gruppe (22%) har tro nogen betydning.

Tabel 4: Hvor meget betyder tro og religion i dit hverdagsliv? Procent.

Er der forskel på troens betydning i forhold elevens religiøse baggrund? Tabel 5 beskriver en interessant forskel på betydningen af religion i hverdagslivet fordelt på elever med forskellige religiøse baggrunde. Blandt elever med en kristen baggrund svarer en ud af fem (21%), at troen har meget stor eller stor betydning i hverdagslivet og mere end halvdelen (52%), at troen har kun lidt eller ingen betydning i hverdagslivet. Til sammenligning gælder det modsatte for elever med muslimsk baggrund. For fire ud af fem elever (80%) har troen meget stor eller stor betydning for deres hverdagsliv. Blandt de elever, der tror på lidt af hvert eller som ikke ved, hvad de tror på, er det ikke overraskende at tro kun har lidt eller ingen betydning i hverdagslivet. For både den hinduistiske og den buddhistiske elev har troen nogen betydning.

Tabel 5: Hvad er din religiøse baggrund? Krydset med Hvor meget betyder tro og religion i dit hverdagsliv? Procent.

Overordnet viser disse tabeller, hvordan sekularisering er et vilkår for størstedelen af elever med en kristen baggrund, men kun i mindre grad for elever med en muslimsk. Religion og tro har løsrevet sig fra hverdagslivet for majoritetsgruppen. Dermed bliver de muslimske elever ikke blot en minoritet i forhold til deres trosretning men også en minoritet i forhold til betydningen af tro og religion i hverdagslivet.

Sammenligner vi med en tidligere evaluering fra 2011 foretaget i forbindelse med DTMT i København, ses samme tendens. Elevgruppen i København havde en større grad af etnisk og religiøs mangfoldighed, men det gjorde sig gældende på samme måde, at religion og tro tillægges en større betydning i hverdagslivet hos elever med muslimsk baggrund. Derudover var der også grupper af kristne elever af anden etnisk baggrund, for hvem tro og religion havde stor betydning i hverdagslivet (Grube 2011).

2.3. Det religiøse landskab ændrer sig

Set i et større religionssociologisk perspektiv er det religiøse landskab ved at ændre sig, hvilket udfordrer elevens identitet og selvforståelse. På den ene side er flertallet af danske unge i dag præget af den nordiske sekulariseringstendens, hvor det mest almindelige er **ikke** at have en religiøs tilknytning. På den anden side bliver et stort flertal af børn og unge eksponeret for kristendom igennem skolens kristendomsundervisning og kirkens dåbs-, mini-konfirmand- og konfirmandtilbud. Selv om der spores faldende tilgang blandt børn og unge til både dåb, mini- og konfirmandforløb, præges flertallet af børn i en eller anden grad af kristendommens placering i samfundet som en officiel majoritetsreligion eller som en dominerende kulturarv (Christensen 2020). Folkekirken udfordres til i højere grad at skulle forholde sig til en mere sekulariseret livsanskuelse, både når det angår de kirkelige traditioner så som dåb, konfirmation, bryllup og begravelser, og når det angår kristendommens betydning i forhold til et sekulariseret hverdagsliv. (Poulsen 2021)

Samtidig spores endnu en tendens i det religiøse landskab, hvor en voksende gruppe af minoriteter, (migranter og flygtninge) kommer med en religiøs tilknytning enten til en anden religion (islam, hinduisme, buddhisme, bahai) eller til en anden form for kristendom (katholicisme, ortodoksi, pinsebevægelser). Fælles for disse minoriteter er, at religion og tro er en væsentlig del af såvel hverdagslivet som af deres livsopfattelse. Denne mangfoldighed i det religiøse landskab gør, at man i højere grad eksponeres for andre religioner og andre livssyn, hvilket udfordrer den enkelte til at være bevidst om eget livssyn og værdier. Specielt i urbane miljøer ses en voksende flerreligiøsitet, og her vil børn og unge i højere grad påvirkes og formes af den religiøse og kulturelle mangfoldighed (Høeg 2017). Folkeskolen og privat- og friskoler udfordres til i højere grad at skulle forholde sig til en voksende religiøs mangfoldighed (Jackson 2014, Jensen 2005). Folkekirken og folkeskolens kristendomsundervisning udfordres til en bevidsthed om, hvordan en majoritetsreligion kan indbyde til religionsdialog, og hvordan man positionerer sig for at kunne indgå i en ligeværdig dialog (Kjeldsen 2016, 2019b).

Tro og religion i hverdagslivet

Selv om det religiøse landskab ændrer sig, er tro og religion generelt ikke noget, der fylder specielt meget i hverdagslivet blandt børn og unge – bortset fra hos gruppen af elever med muslimsk baggrund. Der er mange andre ting på dagsorden, når man går i 5.- 9.klasse, og tro og religion er sjældent et emne, der tages op med familien hen over aftensmaden eller med vennerne i klubben. Andre børne- og ungdomsundersøgelser viser ligeledes, at tro og religion ikke er tabu, men at det står nederst på listen over, hvad man snakker om med familie og venner (Haugegaard, 2020). Hvilken betydning får et DTMT skolebesøg, som et af de få fora, hvor der gives mulighed for at diskutere tro og religion på en faglig, kundskabsformidlende platform? Hvilken betydning har DTMT gæstelærerne som rollemodeller for, hvordan denne samtale og omtale af religiøse livsanskuelser kan foregå? Hvilken betydning får det for unges religiøse dannelse, når DTMT optræder som et af de få mødesteder efter konfirmationen, hvor kristendommen præsenteres på lige fod med jødedom og islam i et komparativt lys?

Det er interessant at undersøge, hvilken betydning et DTMT gæstelærerbesøg har for klassens forståelse af forskellige religioners betydning og ikke mindst for forståelsen for den minoritetsgruppe, for hvem religion har betydning i hverdagslivet. Hvad sker der med tolerancen, respekten og for dialogen i klassen? I næste kapitel ser vi nærmere på virkningshistorien af DinTro-MinTro set ud fra et kundskabsformidlende, et religionsdialogisk og et demokratisk medborgerskabsperspektiv.

3. DinTro-MinTro virkningshistorie

3.1. Baggrundshistorie

Med inspiration fra Bradford, England² er DinTro-MinTro skolebesøg startet i Danmark i forsøg på at fremme respekt, tolerance og medborgerskab blandt børn og unge. Med udgangspunkt i en kundskabsformidlende tilgang tilbydes skolebesøg med repræsentanter fra de tre monoteistiske religioner, som fortæller om hvad jødedom, kristendom og islam har til fælles, og hvad der er forskelligt. Med en religionsdialogisk tilgang er de tre gæstelærere rollemodeller for tolerance og demokratisk medborgerskab, og i deres interaktion med eleverne i både oplæg og i dialogrunder øves eleverne i refleksivitet og bevidstgørelse af egne værdier og normer. Dette bidrager til tolerance og respekt for mangfoldighed, hvilket er væsentlige værdier i arbejdet med demokratisk dannelse (Biesta 2005, 2012).

DinTro-MinTro (DTMT) har været et tilbud for folkeskoler i Københavns kommune siden 2004 og lignende tiltag har fundet sted i Aarhus, Kolding og Svendborg. I 2014 tog en arbejdsgruppe under Roskilde Domsprovsti initiativ til et tilsvarende tilbud i Roskilde Stift. Roskilde DinTro-MinTro blev dannet som et folkekirkeligt initiativ med støtte og økonomi fra Roskilde Stift, integrationsministeriet og fra de lokale kommuner, hvor skoletilbuddet udbydes. I dag tilbyder Roskilde DinTro-MinTro gæstelærerbesøg til skoler i Roskilde, Køge, Greve og Solrød. I foråret 2022 arbejdedes med opstart i Holbæk kommune. DinTro-MinTro Roskilde har en årlig rækkevidde på næsten 1000 elever og ca. 38 undervisere. I skoleåret 2021/2022 havde DTMT Roskilde 35 skolebesøg i 3.–9. klasse, med flest skolebesøg i 9. klasse. Der var bestilt flere skolebesøg i foråret 2022, men pga. af manglende økonomiske resurser måtte yderligere skolebesøg afvises.

DTMT gæstelærerbesøg er et gratis tilbud for kommunens skoler og er tænkt som et supplement til kristendomsundervisningen i 3. til 10. klasse. Gæstelærerne er frivillige praktiserende jøder, kristne og muslimer, som får et honorar for hvert skolebesøg. For en del af gæstelærerne er dette deres studiejob. Det forventes, at gæstelærerne er forberedte og sammen laver en kort evaluering efter hvert besøg. Der er udarbejdet en gæstelærerhåndbog i samarbejde med gæstelærergruppen med gode råd, anbefalinger og forberedelsesideer til undervisningen og gruppedialogen. Gæstelærerne har desuden været igennem et oplæringsforløb i samarbejde med projektlederen, erfarne gæstelærere og bestyrelsen for DTMT, således at de kan begå sig i en ikke-forkyndende skolekontekst, hvor der er fokus på kundskabsformidling. Gæstelærerundervisningen har fokus på 3 perspektiver:

- Det, vi tror på.
- Det, vi er fælles om.
- Det, vi tænker forskelligt omkring.

Gæstelærerbesøget varer en dobbeltlektion (90 min) og er opdelt i to forskellige sektioner. De første 45 minutter foregår som klasseundervisning, hvor gæstelærerne på skift fortæller om deres religions historie og praksis. Den anden del foregår som gruppedialoger, hvor eleverne stiller spørgsmål og indgår i dialog med gæstelærerne i mindre grupper. Besøget afsluttes med en fælles refleksion og opsamling i plenum.³

² <https://www.skills4bradford.co.uk/Services/5192>

³ <https://dintromintro.dk/page/403/roskilde-k%C3%B8ge-greve-solr%C3%B8d-holb%C3%A6k>

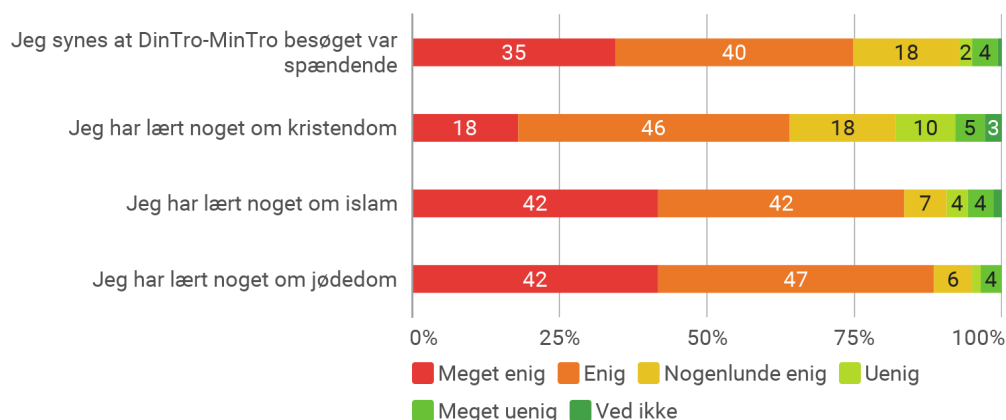
Som forberedelse til DTMT besøget og som en refleksion efter besøget er der udarbejdet relevante undervisningsmaterialer til de forskellige klassetrin med elevopgaver og lærervejledninger. Før-besøgs materialet indeholder baggrundsmaterialet om de tre monoteistiske religioner og ideer til spørgsmålsforberedelse til gruppedialogen. Efter-besøgs materialet indeholder ideer til opsamling og refleksions-øvelser til efterbearbejdning. Undervisningsmaterialet er professionelt gennemarbejdet og lægger sig op ad fagmålene for de enkelte klassetrin med differentierede opgaver. Ydermere forsøger materialet at understøtte elevernes interreligiøse og interkulturelle kompetencer, hvor de øves i forståelse og respekt for det anderledes og øves i refleksivitet og bevidstgørelse af egne værdier og normer. Al materiale er let tilgængeligt med opgaver, der er lige til at printe ud og kan tilgås fra DTMT's hjemmeside.⁴

3.2. Faglig virkningshistorie

I de kommende afsnit ser vi på besøgenes virkningshistorie ud fra elevernes generelle oplevelse af besøget og deres læringsudbytte. Vi ser nærmere på projektets kvalitet og potentiale i forhold til kundskabsformidling, kendskabsformidling, i forhold til dialog og refleksion og ikke mindst i forhold til kristendomsfaget fagformål.

3.2.1. Lærerrigt kundskab

Hvordan oplever elever på forskellige klassetrin og med forskellige religiøse baggrunde et DTMT gæstelærerbesøg? Generelt oplever eleverne et DTMT gæstelærerbesøg som spændende, lærerigt og anderledes. I tabel 6 ser vi, at 2 ud af 3 elever (75%) er meget enige eller enige i at besøget var spændende. Kun 6 % af eleverne er meget uenige eller uenige. Endvidere viser tabellen, at 4 ud af 5 elever (ca. 80%) oplever, at de har lært noget – særligt om islam og jødedom. Der er en generel forskel mellem klassetrinenes besvarelser, hvor 5. og 6. klasses elever i højere grad (81%) giver udtryk for, at de oplever DTMT besøget som spændende, hvorimod 65% af 8. og 9. klasses eleverne synes, det er spændende. På samme måde oplever 5. og 6. klasses eleverne i højere grad end 8. og 9. klasses eleverne, at de har lært noget om de tre religioner.

Tabel 6: Hvad synes du om DinTro-MinTro besøget? Procent

Fra observationsbesøg og fra elev- og lærerinterview fremkommer forskellige forklaringer på disse forskelle. Generelt udtrykker 5. og 6. klasses elever sig mere nysgerrigt og frimodigt i deres tilgang til læring og i forhold til gæstelærere, hvorimod man kan opleve, at 8. og 9. klasses elever forholder sig mere kritiske og forbeholdne. Derudover er det en overvejelse værd, om der er brug for at udvikle på oplæggene til overbygningsklasserne, så eleverne i højere grad udfordres og oplever en læringsværdi af

⁴ <https://dintromintro.dk/page/460/undervisningsmateriale-til-1-C3-A6rere>

DTMT besøget. Kan præsentationen af religionerne fx sættes i forbindelse med en tematik, så som menneskerettigheder, menneskesyn, religionsfrihed, madsyn, skyld og ansvar? Der kan med tiden blive endnu større efterspørgsel på dette udviklingspotentiale, efterhånden som DTMT besøget i højere grad benyttes i de mindre klasser og ikke længere kun er et tilbud til overbygningsklasserne.

Det er værd at bemærke, at læringsoplevelsen af kristendommen er væsentligt anderledes end læringsoplevelsen af jødedom og islam. 64% af eleverne mener, at de har lært noget om kristendommen, hvorimod over 80% af eleverne mener de har lært noget om jødedom og islam. Også her er der forskel på klassetrin. 68% af 5. og 6. klasses elever er enige i, at de har lært noget om kristendom, hvorimod kun 57% af 8. og 9. klasses elever er enige i, at de har lært noget om kristendom. Fra interviews gives der flere forklaringer på dette. De 54% af elevgruppen, som anser sig som kristne, har i forvejen en eller anden grad af kendskab til kristendom og har måske også lige være igennem et års konfirmandforløb. Derudover kan kristendomsoplægget opleves som en repetition af de første syv års kristendomsundervisning i skolen. Selv om kristendomsoplægget sættes i et nyt, komparativt perspektiv med henholdsvis jødedom og islam, hvilket i øvrigt er vigtigt for den religionsdialogiske og interkulturelle tilgang, kunne der ligge potentialer i at sætte nye vinkler og perspektiver på den 'kendte kristendom'.

Opsamlende skal det understreges, at størstedelen af elevgruppen oplever DTMT besøget som både spændende og lærerigt, og generelt tyder det på, at gæstelærerbesøget både i sin form og indhold styrker det faglige udbytte. Dette understøttes af elevinterviews og i spørgeskemaets kommentarfelder, hvor der kommenteres på det faglige udbytte af både 5., 6., 8. og 9.klasses elever.

- *Det bedste, det var nok, at jeg fik mere at vide om andre religioner.*
- *Det var for mig utroligt lærerigt.*
- *Jeg synes, det var megagodt og spændende, og jeg gik fra at vide intet om jødedommen til at vide en hel masse. 😊 Tak for besøget.*
- *Jeg synes, det var virkelig sjovt og spændende og anderledes end det, vi plejer at lave og man lærte en hel masse.*

Hyppige brug af ord som *lærerigt, sjovt, spændende, anderledes* tyder på, at eleverne oplever forskellige kvaliteter i besøget. Hvori består det 'sjove, spændende, lærerige og anderledes'? Det ser vi nærmere på i næste afsnit, idet vi zoomer ind på de enkelte delelementer af DTMT gæstelærerbesøget.

Spændende, lærerigt og anderledes

Gæstelærerbesøget rummer flere kvaliteter, der med en struktureret vekselvirkning og variation er med til at fastholde elevernes engagement og interesse. Gæstelærerbesøgets struktur, form og indhold lægger op til en høj grad af elevengagement, særligt hvis læreren har brugt DTMT forberedelsesmaterialet, hvor eleverne på forhånd forbereder en række spørgsmål eller udvælger nogle faglige fokusområder.

Graden af elevengagement er blandt andet med til at understøtte det 'sjove og lærerige', når eleverne oplever, at gæstelærerne inviterer dem til at være aktive, deltagende og nysgerrige. Gæstelærerbesøgets todelte opbygning indeholder forskellige kvaliteter, som der redegøres for i det følgende.

Viden, forforståelse og forståelse

Gæstelærerbesøget indledes med en lille 'gætteleg', hvor eleverne skal forsøge at gætte hvem af gæstelærerne, der repræsenterer hvilken religion. Selv om det i nogle tilfælde er åbenlyst, at 'pigen med tørklæde er muslim', og knap så åbenlyst at 'hende med krøllerne er jøde', inddrages elevernes forforståelse og viden helt fra starten og skaber dermed rum for en åben, fri og ofte humoristisk dialog. Derudover skaber denne 'gætteleg' en bevidsthed om, at viden er et væsentligt element for at forstå hinanden. Efter 'gættelegen', spørges der ind til elevernes egne religiøse baggrunde (kristen, muslim, jøde,

hinduist, buddhist, ikke-religiøs, tvivlende, ateist eller andet), som en anerkendelse af elevernes forskellige religiøse (irreligiøse) baggrunde. Det er samtidig med til at synliggøre den lokale klasses mangfoldighed.

Det tværreligiøse rum

Herefter starter besøgets første del, hvor de tre gæstelærere på skift holder oplæg om deres religions hellige bog, sted, traditioner og religiøse praksis og bygger videre på hinandens fortællinger, idet de forklarer forskelle og ligheder mellem de tre religioner. Undervejs tegner og fortæller gæstelærerne og udfylder tavlen med årstal, symboler og ord på hebraisk, græsk og arabisk. De inddrager medbragte rekvisitter (religiøse bøger, bedekæder, bedetæpper, lys, lydfiler af kalden til bøn), som på forskelligvis er med til at konkretisere, skabe nysgerrighed og fastholde elevernes opmærksomhed.

I et gruppeinterview forklarer en gruppe 5. klasses elever, hvilken betydning rekvisitterne har for deres forståelse og læring.

Pige 1: Jeg levede mig mere ind i det, når jeg så tingene, i stedet for at man skal forestille sig det.

Pige 2 (muslim): Det var godt, at de viste billede af det flettede brød frem. Jeg tror, jeg havde forestillet mig noget helt andet...

Pige 1: Jeg troede, det var en fletning - ligesom med hår.

Dreng 1: Den kristne lærer havde godt nok mange bibelbøger og også en miniature en, den var svær at læse, men jeg kunne godt. Det var spændende at se.

Pige 1: Den muslimske lærer havde dadler med, som vi alle sammen smagte.

Pige 2: Det er ligesom, når vi slutter Ramadan, så spiser vi også dadler.

Pige 1: Det var også det, hun fortalte.

Dreng 1: Spiser du dadler, når du faster?

Pige 2: Ja, det er vigtigt.

Eleverne forklarer, hvordan rekvisitterne giver dem en større indlevelsessevne og er med til at skabe interesse og nysgerrighed – væsentlige elementer i det 'spændende'. Men det tyder også på, at rekvisitterne er med til at understøtte det lærerrige og reflekterende, hvor elevernes forståelsesramme udfordres og udvides. En refleksion over fx dadlernes betydning er med til at udvide deres forståelsesramme både af eget og klassekammeratens liv. Desuden er rekvisitterne i rummet med til at rammesætte og konkretisere det tværreligiøse rum og på den måde skabe et anderledes læringsrum. Endeligt er rekvisitterne et væsentligt pædagogisk element i forhold til læring, når sanserne aktiveres ved at se, smage og røre. Den kropslige erfaringsdannelse eller 'embodied cognition' tydeliggør sammenhængen mellem krop, læring og tænkning og er en fundamentalt læringspædagogisk tilgang (Schilhab, 2017). På denne måde er gæstelærernes brug af de medbragte, religiøse rekvisitter et væsentligt element i det, som eleverne oplever som 'lærerrigt, spændende og anderledes.'

Anderledes, sjovt og engagerende

En lærer uddyber, at læringsværdien forstærkes af gæstelærerbesøgets 'anderledeshed', som et anderledes bidrag i undervisningsforløbet ved det helt konkrete, at religionernes livssyn konkretiseres i de tre trosrepræsentanter.

"Fordelen er helt klart, at man husker det bedre, fordi det er anderledes undervisning, og at der kommer ansigter på. Og der kommer personer bag levet liv. Bare det, at det er variation fra deres normale undervisning, og det skiller sig ud fra det, de plejer, det er altid godt."

(lærer i 5. klasse)

Når der sættes ansigt på en livsanskuelse, levendegøres den viden og de tekster, man har arbejdet med på en anderledes måde, og det er nemmere at huske for klassen, når man efterfølgende kan vende tilbage til gæstelærernes religionsformidling. Det bliver lærerigt på en anderledes måde.

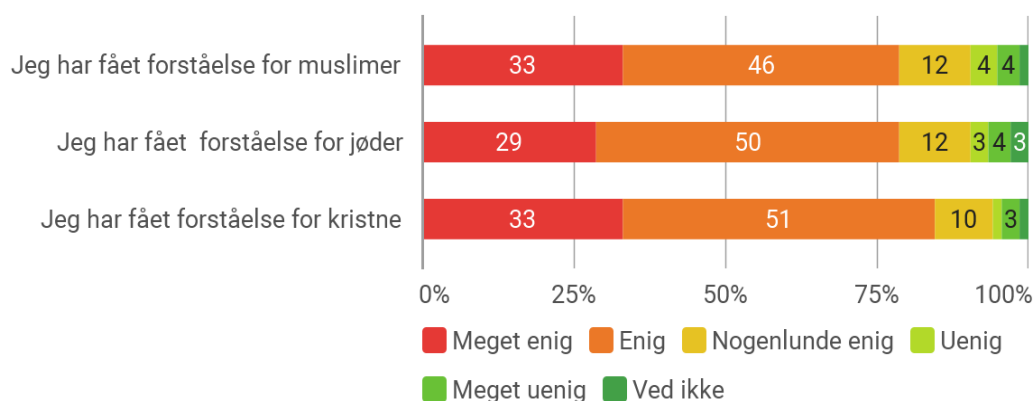
I en deltagerobservation af gæstelærernes oplæg opleves 'det anderledes' endvidere som et sjovt, inddragende og inkluderende læringsmiljø, hvor eleverne i høj grad engageres, som fx i denne jødiske gæstelærers fortælling.

Den jødiske gæstelærer spørger eleverne i 5. klasse, om de ved hvilken ugedag, jøderne holder hviledag. Eleverne kommer med forskellige bud, og hun forklarer, at helligdagen starter fredag aften og fortsætter i et døgn, fordi det står skrevet i Toraen "Så det blev aften, og det blev morgen". Med stor indlevelse og autenticitet fortæller hun om alle de ting, man ikke må foretage sig om lørdagen, såsom arbejde, gøre rent, køre bil, ryge eller bruge sin mobil. Med stor opmærksomhed og undren følger eleverne med i hendes beskrivelse af den jødiske helligdag, og spørgsmålene kan ikke lade vente på sig. "Må man så heller ikke cykle?", "Må man så godt spille fodbold?" Hun svarer på de mange spørgsmål og spørger til sidst eleverne, hvordan de ville klare en dag uden mobiler. En elev råber spontant, "Jeg ville lægge mig under dynen og skrike!". Gæstelæreren nikker og fortsætter sin fortælling og viser billeder af et veldækket sabbatbord med det jødiske flettede brød, vinglas og andre delikatesser, alt sammen selvfølgelig lavet om fredagen. Hun viser billeder af synagogen og fortæller om gudstjenester, der kan vare op til fire timer. Hun performer, hvordan man går rundt og hilser på hinanden i synagogen og eleverne inddrages i fortællingen.

Man ser her, hvordan eleverne inddrages og inviteres til at forholde sig til og reflektere over de jødiske påbud og forbud som en grundlæggende del af det jødiske livssyn. Den høje grad af deltagerengagement er med til at understøtte det sjove, ikke forstået som underholdningssjov, men forstået som at det uvilkårligt bliver sjovt, når man inddrages og engageres.

3.2.2. Kendskab og forståelse

Som udgangspunkt er og skal skolens kristendomsundervisnings være kundskabsorienteret. Det er tydeligt, at gæstelærerne er opmærksomme på folkeskolens kundskabsformidlende og ikke-forkyndende grundlag, og de formår at balancere på en meget fin måde mellem at repræsentere flere dele og retninger af deres religions traditioner og besvare personlige spørgsmål fra eleverne. Et face-to-face møde med de tre religionsrepræsentanter er en konkretisering af religionen på individ-niveau, der skaber kendskab. Når dette kendskab sættes i spil med kundskaber om religionens historie, tradition og kultur bidrager det til en særlig grad af forståelse. I spørgeskemaundersøgelsen spørges ind til forståelsen, og det fremgår af tabel 7, at 8 ud af 10 elever oplever, at DTMT besøget har givet forståelse for henholdsvis muslimer, jøder og kristne.

Tabel 7: Har DinTro-MinTro besøget givet dig forståelse for... Procent.

Klasseundervisningens kundskabsformidling af religionens tradition, tekster og tro suppleres altså med en væsentlig, religionsdidaktisk tilgang, nemlig kendskab og forståelse for religionens betydning på individplan. Som en lærer udtrykker det:

"Som lærer skal vi bare undervise i religionerne og om dem... Eleverne synes, det er sjovt at kunne spørge nogen, der rent faktisk har kendskab og insider-viden. Det er derfor, jeg bliver ved med at invitere DTMT gæstelærerne i 9. klasse, fordi så får eleverne også den del af det, ganske kort godt nok, men nok til at de opdager, at der faktisk er noget særligt at forstå i mødet med en religiøs repræsentant."

(kristendomslærer 9. klasse)

Ud over at få kundskab om de tre monoteistiske religioner oplever eleverne også at få kendskab og forståelse for andre livsforståelser, når gæstelærerne formidler med et 'indefra-perspektiv'. Dette perspektiv betones af forskere som en særlig, vigtig pædagogisk tilgang i en moderne og global skolekontekst.

Indefra-perspektiv og tolkningsprocesser

DTMT besøget bygger i høj grad på et 'indefra-perspektiv', en religionspædagogisk og didaktisk tilgang, som er introduceret af en af de mest betydningsfulde, moderne religionspædagogiske forsker Robert Jackson (Jackson 2014). Han betoner betydningen af indefra-perspektivet i religionsundervisning i en global kontekst. Han understreger, at religion ikke kan reduceres til et kulturelt faktum, at forståelsen skal omfatte forståelsen af indefra-perspektivet, og at det kræver fantasi, empati og en dialogisk tilgang at forstå religion. I mødet med gæstelæreren kan man tro, at man intet har til fælles, men under mødet, igennem fortællingen og i den efterfølgende dialog kan man opleve berøringspunkter med fortælleren.

En gruppe 6. klasses elever forsøger at forklare, hvordan de får et andet kendskab, når gæstelærerne formidler med et indefra-perspektiv.

Interviewer: Havde det nogen betydning, at det ikke kun er jeres egen lærer, der underviser i de tre religioner?

Alle: Ja!

Pige 1: Så havde det været meget mere kedeligt.

Pige 2: Alle lærere på vores skole er jo 'kristne', så hvis de sagde: "Ja, muslimer de gør sådan og sådan" så havde det været lidt sådan "Gør de virkelig det?"

Pige 3: Og gæstelærerne fortæller nogle helt andre ting, end lærerne har fortalt os. Jeg troede, at man skulle gøre det, som religionen sagde. Men den jødiske gæstelærer sagde, at hun ikke gjorde alt. Hun gjorde de ting, hun synes er allermest vigtige.

*I: Hvad gør det ved din forståelse af jøder, at gæstelæreren fortæller det sådan?
 Pige 2: Altså lærerne har ikke fortalt det forkert, men de har bare ikke forklaret os, at man også kan være jøde på den måde.*

Eleverne er opmærksomme på det særlige ved gæstelærernes indefra-perspektiv og ud af samtalen kan man læse, at de øver sig i at forstå den religiøse tradition ved at pendle mellem lærerens kundskabsformidling om den bredere tradition og kendskabet fra gæstelærerens individ- og indefra-perspektiv. Eleverne øves dermed aktivt i tolkningsprocesser mellem kundskab og kendskab, hvilket er med til at give en mere nuanceret forståelse og mulighed for at blive udfordret på sin egen forståelse. Jackson påpeger, at indefra-perspektivet aktiverer tolkningsprocesser, som er væsentlige i en global kontekst (Jackson 2014). En lærer forklarer det på denne måde:

"Faget kristendom kan godt være svært for eleverne at forholde sig til, særligt dem, der ikke er religiøse, fordi de tænker, det bare er ligegyldigt. Men det er DTMT god til. Så kommer der pludselig spørgsmål om antisemitisme, og de får at vide, at der faktisk er mennesker, der forfølges for deres religion. Og pludselig snakker vi om menneskerettigheder og religionsfrihed. Så på den måde får de (eleverne) øjnene op for religionens betydning på en anden måde end bare et eksamensfag."

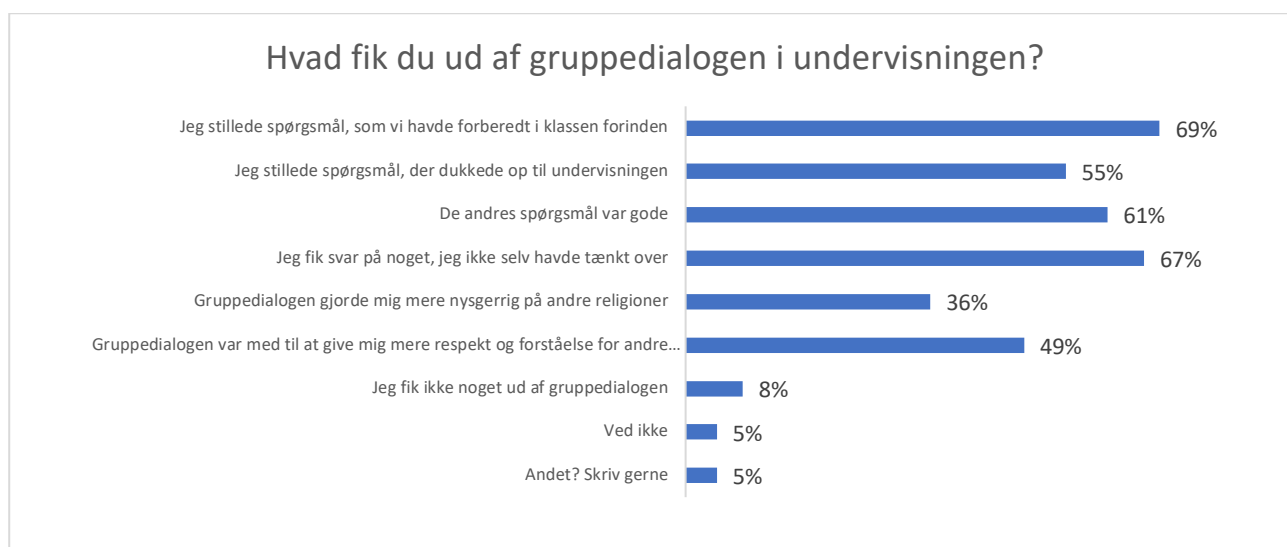
(religionslærer 9. klasse)

Opsamlende kan man konkludere, at indefra-perspektivet træner kompetencer som fantasi, empati, dialog, refleksivitet og tolkningsprocesser, som alle er væsentlige kompetencer for at kunne begå sig i et globaliseret hverdagsliv (OECD 2018). Derudover er disse kompetencer væsentlige i forhold til udvikling af interkulturelle kompetencer, demokratisk dannelse og anti-radikalisering, hvilket vi vender tilbage til i kap. 3.3.

3.2.3. Dialog og refleksion

Anden del af DTMT besøget foregår i gruppedialoger, hvor eleverne opdeles i tre grupper, og gæstelærerne går på runde med ca. 7-10 minutter i hver gruppe. Her får eleverne mulighed for at indgå i dialog med alle tre gæstelærere og at stille spørgsmål, måske spørgsmål som de har forberedt, eller spørgsmål, som opstår i løbet af samtalen. Dvs. at alle elever får mulighed for i mindre fora at komme til orde, og på denne måde skabes der 'safe-spaces' til at stille spørgsmål og forholde sig til både den jødiske, kristne og muslimske gæstelærer. Det er særlig vigtigt i forhold til emner som religion, at der skabes safe-spaces både for den elev, som er religiøs, og for eleven der ikke er religiøs. Fælles for begge grupper er, at tro og religion ikke er emner, man snakker om i særlig høj grad med hverken forældre eller venner (Haugegaard, 2020), og derfor bliver DTMT gruppedialogen en af de få arenaer, hvor børn og unge oplever at tale om religiøse emner.

Ud over at skabe variation og at invitere eleverne til at være en mere aktiv del af besøgets 90 minutter, er formålet med gruppedialogerne at øve eleverne i at forholde sig til det 'anderledes' med spørgsmål og dialog, hvorved der åbnes op for refleksivitet og det tolkende. Desuden gives der mulighed for en perspektivering af egne synspunkter og holdninger i mødet med det 'andet' ved at høre de andres spørgsmål. Indimellem stiller gæstelæreren også eleverne åbne spørgsmål til refleksion. Men hvordan oplever eleverne gruppedialogen?

Tabel 8: *Hvad fik du ud af gruppedialogen?* Flere svar kunne vælges. Procent.

Tabel 8 spørger ind til elevernes udbytte af gruppedialogen. Eleverne kunne afkrydse flere svar muligheder. 7 ud af 10 elever oplevede, at de fik stillet de spørgsmål, de havde forberedt, og over halvdelen af eleverne fik stillet spørgsmål, der dukkede op undervejs. Man kan undre sig over, hvorfor ikke alle elever fik stillet de spørgsmål, de havde forberedt. Forklaringen dukker op i observationsbesøg og i interviews, hvor det fremgår, at ikke alle klasser havde forberedt spørgsmål forinden. Derudover nævner flere, at de ikke behøvede at stille spørgsmålet, fordi det blev besvaret i oplægget eller i dialogen. De forberedte spørgsmål har dermed været med til at skabe fokuspunkter, der understøtter elevernes aktive lytning.

Tabellen viser endvidere, at selv om man ikke selv har stillet spørgsmål, så har 6 ud af 10 oplevet at få gavn af andres spørgsmål eller at få svar på noget, som man ikke selv havde tænkt over. Dermed tyder det på, at refleksiviteten og den indre såvel som den ydre dialog sættes i spil på flere måder i gruppedialogen. Kun 8% oplever ikke at få noget ud af gruppedialogen. En interessant detalje viser, at der igen er forholdsvis stor forskel på, hvordan henholdsvis 5./6.klasses elever og 8./9.klasses elever oplever gruppedialogerne. Ligesom i den tidligere sammenligning om elevernes oplevelse af besøget, forholder 5. og 6. klasses elever sig generelt mere nysgerrigt og positivt til gruppedialogerne, hvorimod 8. og 9.klasses elever forholder sig tydeligvis mere forbeholdne til gruppedialogerne.

Respekt og forståelse

Halvdelen af eleverne oplever, at gruppedialogen har været med til at skabe mere respekt og forståelse for andre. Dermed ikke sagt at eleverne ikke havde respekt og forståelse før DTMT besøget, men det viser blot, at gruppedialogen formår at understøtte rummet for dialog og refleksion og at skabe forståelse og tolerance for den anden og andres (hermed også klassekammeraternes) synspunkter. Virkningshistorien af gruppedialogen er med til at give endnu en oplevelse af, hvordan man viser respekt, tolerance og forståelse i dialog med det anderledes. Gæstelæreren fremstår som rollemodel herfor ved selv at være åben i besvarelserne af elevernes spørgsmål og samtidig være nysgerrig på elevernes holdninger og synspunkter.

Under et observationsbesøg spørger en elev den muslimske gæstelærer, om hun også har tørklæde på, når hun spiller fodbold. Gæstelæreren griner, siger tak for spørgsmålet og tilføjer anerkendende, at det er vigtigt, at du spørger om det, hvorefter hun forklarer, hvordan hun har et særligt sportstørklæde, ligesom nogen har en særlig sports bh. Eleverne griner, og man mærker, hvordan aktiveringen af forståelse og empati opstår ved gæstelærerens interaktion med eleverne.

Et britisk religionsundervisningsstudie argumenter for, at der i religionsundervisningen bør være opmærksomhed på at fremhæve ligheder mellem religioner og at have fokus på positive identiteter og identifikationsmuligheder fremfor konflikter, uoverensstemmelser og forskelle (Young m.fl. 2015). DTMT gæstelærerne sætter fokus på både forskelle og ligheder mellem deres religioner og er tydelige rollemodeller for at kunne navigere respektfuldt i mangfoldigheden. Flertallet af gæstelærerne i DTMT Roskilde er unge studerende, hvilket for nogle elever kan være overraskende at erfare, at der også findes religiøse unge. Det er ydermere en vigtig identifikationsfaktor, at eleverne kan spejle sig i rollemodeller. Når en elev skriver i en kommentar i spørgeskemaet at: *hende, der var muslim, havde en flot eyeliner 😊!* tyder det på, at forskellige identifikationsfaktorer sættes i spil. Alder er dog ikke en altafgørende brobygger. Derimod er formidlingsevne, humor og autenticitet væsentlige faktorer. Som en anden elev skriver i et kommentarfelt: *Den jødiske bedstemor var rigtig god til at svare på vores spørgsmål, og jeg synes helt klart andre også skal have mulighed for at møde hende – også selv om hun ikke overholder alle de jødiske bud.*

En lærer beskriver, hvordan gæstelærerne fremstår autentiske og er med til at skabe respekt og forståelse.

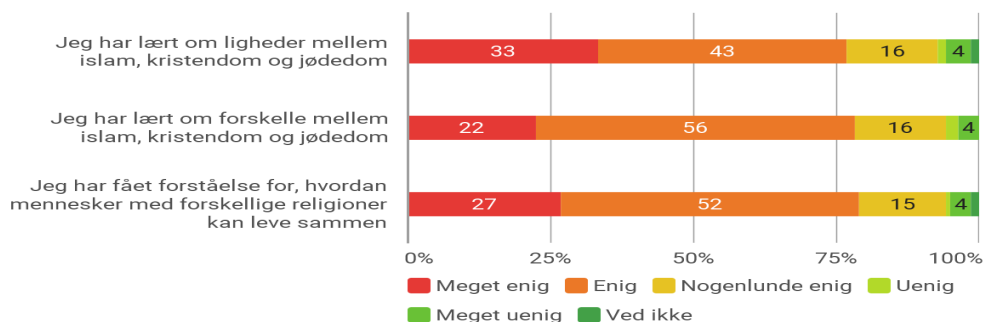
”Gæstelærerne optrådte virkelig respektfulde overfor eleverne og deres spørgsmål. Det skaber respekt, især - når man som de - er autentiske som mennesker også. Det her med, at der var nogle af de religiøse regler, som de ærligt fortalte, at de ikke fulgte, og alligevel respekterer de, at det kan være vigtigt for andre. Eleverne skal lære, at der også findes andre måder at se tingene på, og at man ikke nødvendigvis er dum eller uintelligent, fordi man tror på noget og er religiøs.”

(kristendomslærer 6. klasse)

Dialog-runden er altså på forskelligvis med til at skabe respekt og forståelse dels ved gæstelærerens fremtræden og interaktion, og dels ved at eleverne øves i at forholde sig aktivt til dialog og en mangfoldighed af livsanskuelser.

En komparativ tilgang til religion

I de dialogiske runder med gæstelærerne tydeliggøres den komparative tilgang til religion på en særlig måde, idet forskelle og ligheder træder frem i mødet med hver enkelt religionsrepræsentant.

Tabel 9: *Hvad fik du ud af DTMT besøget?* Procent

Tabel 9 viser, at eleverne i høj grad oplever, at de har lært om ligheder og forskelle mellem islam, kristendom og jødedom. 3 ud af 4 elever er enige i, at de har lært om ligheder og forskelle, og kun meget få er uenige i, at de har lært om forskelle og ligheder. At kunne forholde sig komparativt til forskellige religioner er en væsentlig, faglig tilgang til religionsfaget, idet det er med til at skabe overblik og nuanceringer. Gæstelærernes oplæg, hvor religiøse symboler, ritualer, påklædning og rekvisitter tydeligt lægges frem til sammenligning og derefter gruppedialogen, hvor eleverne spørger ind til både konkrete samværsformer og abstrakte livsanskuelser, fremstår som en konkretisering af den komparative tilgang. Her præsenteres eleverne for forskellige synspunkter og holdninger til samme sag, og de

udfordres til forståelse og tolerance for den anden og andres synspunkter, uagtet om det står i modsætning til egne overbevisninger. Samtidig åbnes der op for en perspektivering af egne synspunkter og holdninger i mødet med det 'andet'.

I en sekulær samfundskontekst, hvor kirke og kristendom ikke længere er en autoritet, og hvor det almindelige hverdagsliv på mange måder har løsrevet sig fra den religiøse livsanskuelse (Poulsen 2021), er det af særlig betydning, at religiøse livsanskuelser præsenteres med en komparativ tilgang. For det første bidrager DTMT til forståelse for forskellige religiøse virkeligheder og minoritetspositioner og viser, hvordan mangfoldige livsanskuelser kan leve respektfuldt side om side. Det sidste spørgsmål i tabel 9 understreger dette og viser, at 3 ud af 4 elever er enige i, at de har fået forståelse for, hvordan mennesker med forskellige religioner kan leve sammen. Gæstelærerne opleves som levende eksempler og rollemodeller for religiøs sameksistens på trods af forskelle og kan være med til at nuancere polariserede positioner og den ofte stereotype fremstilling af religionsforskelle som en kampplads.

For det andet er DTMT's komparative tilgang med til at udfordre eleverne til at acceptere ambivalens, altså det forhold, at der ikke er entydige forståelser af alt, og derved opnår de indsigt i, hvordan man kan leve i sameksistens på trods af forskelle – et væsentligt demokratisk dannelses- og medborger-skabs perspektiv, hvilket uddybes i kapitel 3.3.

For det tredje tyder det på, at den komparative tilgang er af stor betydning i en ikke forkyndende folkeskolekontekst. Netop den komparative tilgang, hvor en jøde, muslim og kristen præsenterer deres livsanskuelser side om side, kan opfattes som et berettigende element for at inviterer religiøse gæstelærere på besøg i en skoleklasse. Derved bliver en religion ikke fremhævet eller forfordelt fremfor en anden, men fremtræder derimod som ligeværdige i en komparative kontekst.

3.2.4. Hvordan understøtter DTMT kristendomsfagets formålsparagraf?

Ifølge formålet for faget kristendomskundskab, stk. 1, skal eleverne *'tilegne sig viden og færdigheder, der gør dem i stand til at forstå og forholde sig til den religiøse dimensions betydning for livsopfattelsen hos det enkelte menneske og dets forhold til andre'*. Formålsparagraffens stk. 2 og 3 uddyber dette yderligere, når det understreges, at dette gøres ved at tilegne sig viden om kristendom og at opnå viden om andre religioner og livsopfattelser. Derudover skal elevernes faglige kompetencer kunne bruges i forbindelse med personlig stillingtagen, medansvar og handling i et demokratisk samfund.

DTMT understøtter kristendomsfagets fagformål på flere punkter, hvilket i øvrigt er beskrevet grafisk og overskueligt i DTMT's undervisningsmaterialer i forhold til de forskellige klassetrin.⁵ Denne evaluering viser, at DTMT - med udgangspunkt i vidensformidling af de tre monoteistiske religioner - i høj grad formår at bidrage til såvel kundskabsformidling som kendskabsformidling, sådan at eleverne får forståelse for og udfordres til at forholde sig til den religiøse dimensions betydning for livsopfattelsen. Det er oplagt, at et DTMT gæstelærerbesøg er med til at *'gøre eleverne fortrolige med dansk kultur og historie'*, når kristendommen sættes i et historisk og komparativt perspektiv og *'give eleverne forståelse for andre lande og kulturer'*, når de gennem oplæg og dialogrunder får kundskab og kendskab til islam, jødedom og andre former for kristendom. Derudover udfordres eleverne til personlig stillingtagen, når deres egen livsanskuelse perspektiveres, og de øves i tolerance og respekt i dialogisk interaktion med gæstelærernes forskellige livsanskuelser. Endvidere tyder undersøgelsen på, at DTMT på flere punkter understøtter Folkeskolens overordnede formål i forhold til demokratisk dannelse. Det ser vi nærmere på i næste kapitel.

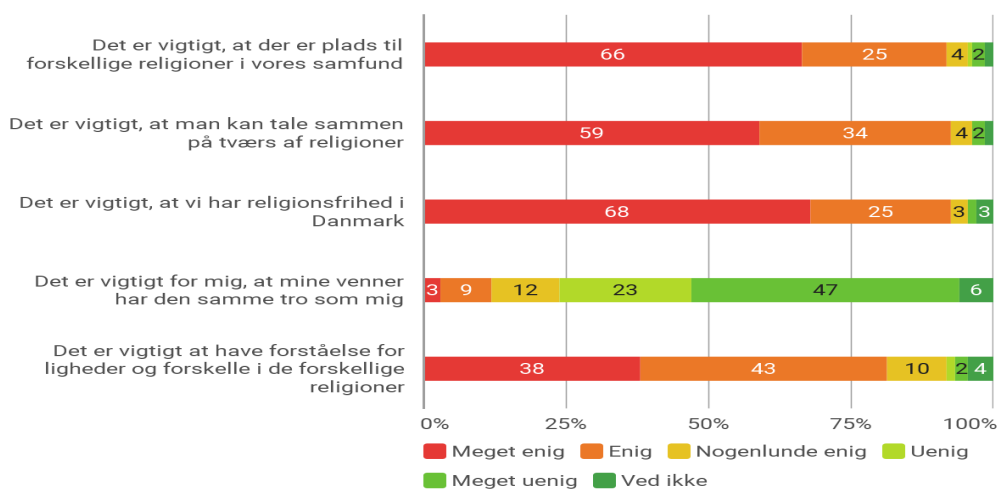
⁵ <https://dintromintro.dk/node/460>

3.3. DTMT's virkningshistorie i forhold til medborgerskab og demokratisk dannelse

I dette afsnit ser vi nærmere på DinTro-MinTro's virkningshistorie i forhold til medborgerskab og demokratisk dannelse. I de tidligere afsnit er det fremkommet, hvordan DTMT besøgets forskellige elementer bidrager til kristendomsfagets formål og samtidig også bidrager til folkeskolens øvrige dannelses formål. Hvordan er DTMT med til at understøtte folkeskolens overordnede formål om *'deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre'*? Hvordan er DTMT med til at *'præge med åndsfrihed, ligeværd og demokrati'*?

3.3.1. Demokratisk dannelse og religionsfrihed

I spørgeskemaundersøgelsen spørges ind til elevernes holdninger til religionsfrihed, mangfoldighed, tværreligiøsitet og tolerance overfor andre religioner. Disse spørgsmål omhandler demokratiske værdier og religiøs dannelse og blev stillet for at tage en måling på den 'demokratiske temperatur' hos eleverne. Tabel 10 viser at 9 ud af 10 elever er enige i, at det er vigtigt, at der er religionsfrihed, plads til forskellige religioner, og at man kan tale på tværs af religioner. Der er meget få elever, der er uenige i disse udsagn.

Tabel 10: Vurder hvor enig du er i følgende udsagn om religion og tolerance. Procent.

Til forskel fra nogle af de andre spørgsmål, hvor der er forskel på besvarelsene på 5./6. og 8./9. klassens elever, er der i denne serie spørgsmål ingen forskel mellem klassetrinene. For både mellemklassetrinnet og overbygningsklasserne er 9 ud af 10 elever enige i de nævnte udsagn, hvilket tyder på, at såvel de yngre som de ældre elever udviser holdninger af tolerance og rummelighed for religiøse forskelle. En demokratisk værdi som religionsfrihed tydeliggøres ved et DTMT skolebesøg og er med til at iscenesætte de øvrige demokratiske værdier, som måske tages for givet i en børne- og ungdomsliv. Eleverne mindes om værdien af den (religions) frihed, som findes i et demokratisk samfund.

Når så få elever er enige i 'det er vigtigt for mig, at mine venner har samme tro som mig', (12%) tyder det på, at den religiøse identitet ikke er et omdrejningspunkt i forhold til relationer. Det kan forklares med en høj grad af sekularisering, hvor religiøse tilhørsforhold ikke har betydning for sociale relationer, eller det kan forklares med en høj grad af tolerance og mangfoldighed. Sammenligner vi disse tal med tallene fra DTMT Københavns evaluering fra 2011, er niveauet af tolerance stort set det samme, selv om der var en større grad af mangfoldighed i Københavner undersøgelsen.

Spørgsmålet om 'det er vigtigt at have forståelse for ligheder og forskelle i de forskellige religioner' handler både om religiøs dannelse og demokratisk dannelse. 8 ud af 10 elever er enige i vigtigheden heraf, hvilket tyder på at DTMT besøgets komparative tilgang åbner op for en forståelsesramme, hvor 'andetheden' anerkendes både for sine forskelle og sine ligheder. En forståelse for religiøse ligheder og forskelle understøtter ydermere religiøs dannelse og interkulturelle kompetencer, som for mange børn og unge er en nødvendighed for at kunne begå sig i et globaliseret hverdagsliv, uanset hvilket religiøst ståsted, man selv har (Jackson 2014, Biesta 2012).

Det er vigtigt at understrege, at disse tabeller ikke siger noget om forskellen på elevernes tolerancetærskel før og efter et DTMT besøg, men blot at et DTMT gæstelærerbesøg er med til at understøtte udviklingen af holdninger af tolerance og eksemplificerer betydningen af religionsfrihed. For børn og unge kan besøgets eksemplificering af respekt og tolerance tilsyneladende overføres til det almindelige hverdagsliv. Et par elever forklarer, hvordan et DTMT besøg er en påmindelse, om hvordan tolerance og respekt også kan sættes i spil i hverdagslivet.

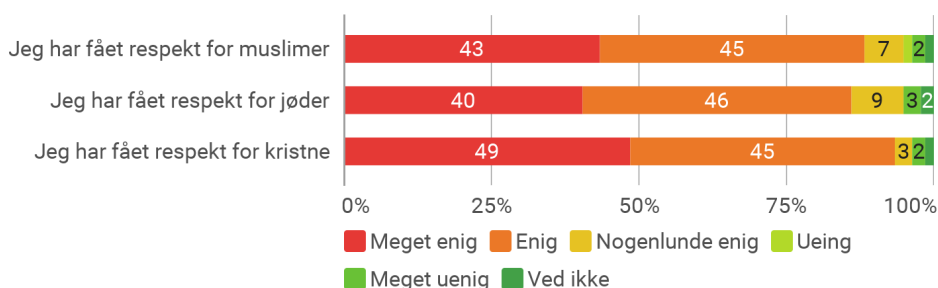
Pige: Jeg synes, det er godt, fordi de viser os, at vi har alle sammen forskellige meninger og holdninger, og at man stadig kan være venner og enes.

Dreng: Jeg synes, det burde være sådan hele tiden, jeg synes ikke, at man skal gøre forskel på nogen på grund af, hvad de tror på.

Disse elevkommentarer tydeliggør DTMT besøgets transferværdi, hvor besøgets oplevelse af respekt for forskellighed kan overføres til børn og unges hverdagsliv. Dermed får det betydning for elevernes etiske pejlemærker i klassen og i deres øvrige sociale relationer.

3.3.2. Dannelse til mangfoldighed med respekt og tolerance

Som nævnt i tidligere afsnit viser denne undersøgelse, at DTMT gæstelærerbesøgene på forskelligvis er med til at understøtte elevernes holdninger om respekt og tolerance. Undersøgelsen spørger også direkte til, om eleverne oplever, at DTMT besøget har givet respekt for muslimer, jøder og kristne. Tabel 11 viser, at 8 ud af 10 elever oplever, at besøget har skabt respekt for henholdsvis muslimer og jøder. Det vil sige, at for flertallet af eleverne har besøget og mødet med det 'anderledes andet' været med til at skabe respekt eller øge den respekt, der måske var i forvejen. Blandt gruppen, der er enige i, at de har fået respekt, forefindes både muslimske og kristne elever og elever, der er i tvivl eller som ikke vedkender sig en religiøs livsanskuelse.

Tabel 11: Har DTMT givet dig respekt for ...? Procent

Kristendom i et nyt, komparativt lys.

Det er værd at bemærke, at 9 ud af 10 elever (94%) har fået respekt for kristne. Også i denne gruppe er der både muslimske og kristne elever og elever, der ikke vedkender sig en religiøs livsanskuelse. Med andre ord har gæstelæreren med den førnævnte 'kendte kristendom' måske ikke formået at give den store nye læringsoplevelse af kristendom (se kap.3.2.1.), men har i samspillet med de øvrige gæstelærere formået at skabe respekt omkring sin religiøse position. Den komparative tilgang og måske

det 'nye', at kristendommen træder ned fra sin majoritetsposition og stiller sig på lige fod med jødedom og islam, indgyder til yderligere respekt for den kristne.

Fra observationsbesøgene er det kendetegnende, at gæstelærerne omtaler hinanden respektfuldt med betegnelser som 'min jødiske kollega' og 'min muslimske ven', ligesom eleverne anerkendes respektfuldt for de spørgsmål, der stilles undervejs. Gæstelærerne bliver rollemodeller for en positiv interaktion, hvor der på en respektfuld måde gives plads til at udtrykke forskellige holdninger. Dette aktiverer, at eleverne lærer at se verdenen gennem hinandens øjne og øver sig i empati og respekt for andres verdensforståelse, hvilket er væsentlige elementer i demokratiske dannelsesprocesser og i antiradikaliseringsinitiativer (se afsnit 3.3.4.)

Det er vigtigt at understrege, at eleverne ikke nødvendigvis IKKE har haft respekt for muslimer, jøder og kristne før besøget, men undersøgelsen tyder på, at besøget har været med til at øge, eksemplificere og synliggøre respekten. En gruppe elever forklarer det på denne måde i et gruppeinterview.

Interviewer: Har I fået respekt for mennesker med en anden religion og religiøse holdninger?

Pige 1: Det har jeg altid haft.

Pige 2 (muslim): Ja, ikke rigtig mere, det er bare noget, jeg altid har haft.

Dreng 1: Den kan give én mere forståelse for religionerne.

Pige 1: Nok også mere respekt overfor hinanden, altså blandt muslimer og kristne og jøder og omvendt.

DinTro-MinTro – en øvelse i mangfoldighed

Selv om mangfoldighed er et hverdagsvilkår blandt de fleste børn og unge, så findes der stadig elever, der lever i enklaver, hvor DTMT bliver deres første møde med en dansk jøde, en kristen, der kan sætte ord på, hvad man tror på, eller en muslim, der bærer tørklæde. For denne gruppe elever bliver DTMT en eksemplificering på, hvordan man kan møde det anderledes med nysgerrighed og respekt. En lærer på en kristen friskole, med en meget lille grad af etnisk mangfoldighed blandt eleverne, refererer til, hvad en elev i 8. klasse havde sagt efter besøget:

"Eleverne møder ikke nogen muslimer her på skolen, - måske til fodbold. Og jøder møder de heller ikke for den sags skyld, men de er ikke så nemme at genkende. En elev fra 8. klasse sagde, at det er meget godt for dem at se, at ikke alle muslimer har en bombe i lommen. Når eleverne kommer ud i gymnasiet bagefter og møder nogle muslimer og skal arbejde sammen med dem, så kan det blive svært for dem at have tolerance og forståelse, hvis de kommer med sådan en holdning fra den her trygge skole og ikke har mødt det før."

(religionslærer 8.klasse)

Læreren ser DTMT som en mulighed for at lære eleverne at forholde sig til den mangfoldighed, som måske ikke er et hverdagsvilkår lige nu, men som de uvilkaarligt vil møde fremadrettet. Igennem tiden har DTMT, Roskilde oplevet at blive brugt både i de klasser, hvor der ikke er en høj grad af mangfoldighed (folkeskoler, privatskoler, kristne og muslimske friskoler) såvel som i klasser med en høj grad af mangfoldighed.

DinTro-MinTro – nu også til mellemtrinnet

DTMT, Roskilde startede i 2014 som et tilbud til overbygningsklasserne, fordi det understøtter kristendomsfagets fagformål om inddragelse af fremmede religioner. På opfordring fra lærere og skoler i Roskilde er DTMT nu udvidet til at være et tilbud, der også tilbydes mellemskoleklasserne – dvs. at det nu tilbydes fra 3. til 9.klasse. Selv om fremmed religioner ikke er en del af kristendomsfaget for

mellemtrinnet, har flere lærere efterlyst DTMT besøg til de yngre klasser for at imødekomme denne aldersgruppes umiddelbare nysgerrighed og dermed være med til at danne dem i forhold til mødet med 'det andet' og den mangfoldighed, de møder i hverdagslivet. Lærerne ønsker at drage fordel af den religiøse og kulturelle mangfoldighed, som DTMT besøget istandsætter, for at træne interkulturelle kompetencer hos både lærere og elever – også i de yngre klasser.

For at imødekomme ønsket om en udvidelse af DTMT tilbuddet, er der udviklet differentierede undervisningsmaterialer til de forskellige klassetrin, der lægger sig op ad fagformålene. Gæstelærergruppen er siden blevet undervist i, hvordan man differentierer i oplæg, undervisningstilgange og sprog i forhold til de forskellige klassetrin. Der ligger fortsat en opgave i at oplære nye gæstelærere i at kunne formidle til både 3. og 9. klasse og i at minde erfarne gæstelærere om differentieringsmulighederne. Overordnet tyder det dog på, at DTMT, Roskilde formår at leve op til differentieringskravene. Som en lærer udtaler efter et DTMT besøg:

"Jeg er virkelig glad for besøget, jeg havde håbet, at det blev så godt, som det blev. Men det havde jeg faktisk ikke forventet. .... Det gode var, at DTMT var virkelig målrettet 6. klasse, meget konkrete oplæg med god afveksling, det var godt med god vekselvirkning mellem de tre religioner. Det var også rigtigt godt, at der til sidst var tid til gruppedialogerne med færre elever, så kan man virkelig nyde godt af dette klassetrins nysgerrighed og åbenhed."

(lærer 6. klasse)

3.3.3. Demokratisk dannelse

Denne undersøgelse viser på forskelligvis, at et DTMT skolebesøg har betydning for dannelsen af faglige kundskaber inden for kristendoms- og religionsfaget og for elevernes religiøse dannelse. Men undersøgelsen tyder også på at have betydning for almene dannelses formål. Hvordan spiller elementer fra DTMT sammen med pædagogiske dannelses teorier og demokratiske dannelses teorier?

Lars Hammershøj, lektor på Institut for Læring og Pædagogik på DPU forklarer ud fra de klassiske dannelses teorier, at elevens dannelse fremmes på to måder: for det første ved at læreren tager eleven med på dannelsesrejser til nye meningsverdener og praksisfællesskaber. Det handler om at åbne nye verdener for eleven ved at engagere og motivere til viden og oplysning. For det andet fremmes dannelse ved, at læreren præsenterer en forbilledlig forholdelses måde, som eleven kan efterligne på sin måde. Det handler om at danne elevens evne til at reflektere og øve sig i at 'forholde sig'. (Hammershøj, 2013).

DTMT gæstelærerbesøget indeholder begge dannelses tilgange. For det første åbner gæstelærerne dørene til nye meningsverdener og livstolkninger og formår at engagere og motivere til viden og oplysning herom. Mødet med en levende religionsrepræsentant og dennes fortællinger understøtter det tidligere nævnte indefra-perspektiv, som styrker en tolkende tilgang og bevidstgør eleverne i, at hver religion rummer en indre variation. Dette udfordrer eleven til at reflektere over tidligere forståelser/ fordomme og til at forholde sig nuanceret til religiøse livstolkninger.

Derudover præsenterer gæstelærerne en forbilledlig forholdelses måde til religionsforskelle og religionsdialog med ligeværd, respekt og tolerance. Eleverne kan spejle sig i gæstelærerne som rollemodeller og øve sig i at 'forholde sig'. Som en elev siger om sin oplevelse af gæstelærerbesøget:

"Altså, jeg tænker det der med, at man står med hver sin holdning, men har respekt for hinanden, det synes jeg bare skinner igennem. De var et team, der kom. Det var ikke 3 øer."

(elev 9. klasse)

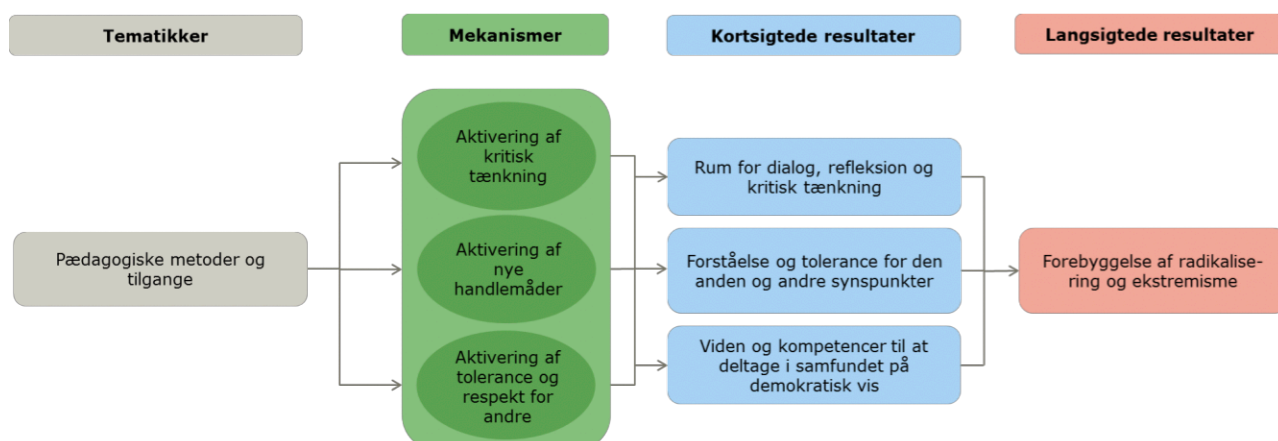

Eleverne øves i at forholde sig til mangfoldighed, når klassen oplever gæstelærernes forbilledlige forholdene sig til religiøs mangfoldighed. Samtidig udfordres eleverne til en refleksion og erkendelse af egne normer og værdier.

Generelt er mødet med 'andetheden' en væsentlig faktor i mange dannelsesteorier. Erkendelsen af 'andetheden' skaber rummelighed og respekt overfor det anderledes og dermed også for minoritetsgrupperinger og positioner. DTMT er et struktureret møde med 'det anderledes', hvor eleverne møder gæstelærerne og deres religion i en faglig, kundskabsformidlende kontekst. Desuden mødes de i en demokratisk kontekst, hvor eleverne på individniveau inviteres til interaktion og dialog med det anderledes. Dette bidrager i høj grad til demokratisk tænkning og adfærd og er med til at skabe kendskab og forståelse (Miller 2013).

3.3.4. Forebyggelse af radikalisering

Bevidste og strukturerede undervisningsforløb med fokus på demokratisk dannelse, medborgerskab og et respektfuldt møde med 'andetheden' er væsentlige elementer i forebyggelse af radikalisering. I et litteraturstudie om forebyggelse af radikalisering i skoleregi, bestilt af Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling (Rambøll 2016), fremstilles en model over de metoder og tilgange, som er med til at forebygge og foregribe radikalisering. Med en forandringsteoretisk model forsøges at identificere både kortsigtede og langsigtede resultater ved forskellige pædagogiske tiltag.

Model: Forandringsteori for pædagogiske metoder og tilgange (Rambøll, 2016)

Ud fra denne forandringsteoretiske model lader det til, at DTMT på flere niveauer og med flere elementer kan være med til at forebygge radikalisering. For det første er sigtet med DTMT at skabe viden og kendskab og etablere rum for dialog om forskelle og ligheder om de tre monoteistiske religioner. Med gæstelærernes oplæg og vidensformidling og efterfølgende dialogrunder inviteres og engageres eleverne til aktivt at indgå i dialog, at reflektere og at stille spørgsmålstejn ved egne og andres antagelser. Hermed aktiveres kritisk tænkning.

For det andet viser denne undersøgelse, at DTMT er med til at øge forståelse, respekt og tolerance for den anden og for andres synspunkter. Dette sker ved viden og indsigt, kundskab og kendskab og ikke mindst ved gæstelærernes indefra perspektiv, der er med til at nuancere og menneskeliggøre den anden og dennes position, selv om det står i modsætning til egne overbevisninger. Hermed aktiveres tolerance og respekt for andre. Rambøll studiet understreger, at rum for diskussioner af denne slags kan bidrage til, at elever tænker og handler med udgangspunkt i andre menneskers ret til frihed både lokalt, nationalt og globalt (Rambøll 2016).

Endeligt medvirker DTMT til, at eleverne får viden og kompetencer til at deltage i samfundet på demokratisk vis, når elever præsenteres for flere forskellige religiøse livsanskuelser, synspunkter og holdninger, hvorved det antages, at de lærer at acceptere ambivalens. Herved aktiveres nye handlemåder. Rambøll studiet påpeger, at man derved opnår indsigt i og evner til at finde alternative løsninger på konflikt og uoverensstemmelser, så man undgår voldelige og andre udemokratiske reaktioner.

Ydermere indikerer Rambøll studiet, at undervisningsforløb med inddragelse af udefrakommende fagpersoner og dialog med disse i høj grad er med til at øge bevidsthed om eksistensen af andre synspunkter og holdninger til religion og ideologi. (Rambøll 2016) Et respektfuldt møde med andre synspunkter end deres egne kan være med til at nedbryde eventuelle fordomme og udvikle en højere grad af forståelse for andre mennesker – også dem man er uenig med. Dette er et væsentligt element i forebyggelse af radikaliserings og ekstremisme.

Ud fra denne model, tyder det på, at DinTro-MinTro både med sit formål, sit indhold og sin metode bidrager til forebyggelse af radikaliserings. For det første har DTMT til formål at skabe viden og kendskab. For det andet sætter DTMT med sit indhold de tre monoteistiske religioner i et komparativt lys, hvilket udfordrer til kritisk tænkning og understøtter kendskab og forståelse for 'andetheden'. For det tredje er DTMT i sin dialogiske form modellerende for mødet med 'andetheden' og dermed aktiverende i forhold nye handlemåder. Alt sammen væsentlige elementer for forebyggelse af radikaliserings og for dannelse af almindelig, demokratisk medborgerskab.

4. Konklusion.

Hvad er virkningshistorien af DinTro-MinTro gæstelærerbesøg og forløb?

Overordnet konkluderer denne evaluering, at DTMT har en flersidede virkningshistorie, som er af betydning i såvel en religionsfaglig kontekst som i en religiøs dannelses og demokratisk dannelses kontekst.

Generelt opleves DTMT gæstelærerbesøg som et spændende, anderledes, tværreligiøst læringsrum, der er med til at levendegøre og understøtte kristendoms- og religionsfaget på flere forskellige områder. Det 90 minutter lange gæstelærerbesøg er varieret og differentieret med gæstelærere, der er trænet til at begå sig på folkeskolens ikke-forkyndende grundlag. I en faglig, kundskabsformidlende kontekst får eleverne viden og kundskab om de tre monoteistiske religioner, og samtidig oplever eleverne at få kendskab og forståelse for andre livsopfattelser, idet gæstelærerne formidler med en komparativ tilgang og med et anderledes 'indefra-perspektiv'. En forståelse for religiøse ligheder og forskelle understøtter religiøs dannelse og interkulturelle kompetencer, som for mange børn og unge er en nødvendighed for at kunne begå sig i et globaliseret hverdagsliv, uanset hvilket religiøst/ irreligiøst ståsted man har.

Disse tilgange betones af forskere som særlige, vigtige pædagogiske tilgange i en moderne og global skolekontekst, idet eleverne øves i empati, fantasi, dialog, refleksivitet og tolkningsprocesser. Eleverne udfordres til personlig stillingtagen, når deres egen livsanskuelse perspektiveres.

I en sekulariseret sammenhæng, hvor religion og tro er løsrevet fra autoriteter, institutioner og hverdagsliv, fremstår DTMT som et af de få fora, hvor der skabes rum for at diskutere tro og religion på en faglig, kundskabsformidlende platform. Ligeledes bliver gæstelærerne rollemodeller for, **hvordan** denne

samtale og omtale af forskellige, religiøse livsanskuelser kan foregå på en måde, der understøtter retten til religionsfrihed og respekt for mangfoldighed. Det tyder endvidere på, at specielt kristendommen sættes i et nyt lys, der indgyder respekt, når kristendommen træder ned fra sin majoritetsposition og stiller sig på lige fod med jødedom og islam i en komparativ kontekst.

Med deres modellerende eksempel er gæstelærerne med til at legalisere, at eleverne tør stille spørgsmål til hinandens kulturelle og religiøse baggrunde og respektere den mangfoldighed, som forefindes. Derved skabes en transferværdi fra gæstelærerbesøgets omgangstone af nysgerrighed, respekt og tolerance til elevernes øvrige sociale omgang med hinanden.

Derudover formår DTMT at bidrage til medborgerskab og demokratisk dannelse på flere måder. For det første er DTMT et struktureret møde med 'det anderledes', hvor gæstelærerne er rollemødelere for en respektfuld religionsdialog. I både deres fremtræden og i deres interaktion med eleverne formår gæstelærerne at være rollemødelere for, hvordan denne dialog kan foregå og er dermed med til at skabe tolerance, forståelse og respekt. For det andet øves eleverne i at forholde sig aktivt til dialog og til en mangfoldighed af livsanskuelser. Hermed udfordres eleverne til at acceptere ambivalens, altså det forhold, at der ikke er entydige forståelser af alt, hvormed de opnår indsigt i, hvordan man kan leve i samskik på trods af forskelle – et væsentligt demokratisk dannelses- og medborgerskabs perspektiv. For det tredje tyder det på - ud fra en beskrevet anti-radikaliseringmodel, at DTMT i såvel sit formål, sit indhold og sin metode arbejder med flere elementer, som er forebyggende for radikaliserings.

Undervejs i rapporten peges der på forskellige udviklingspotentialer i DTMT besøget, fx et fokus på læringsudbytte hos overbygningsklasserne, særligt i forhold til den 'kendte kristendom'. Desuden ligger der også potentialer i at arbejde med flere og andre oplæg til overbygningsklasserne, fx ved at de tre monoteistiske religioner knyttes an til tværfaglige temaer som eksempelvis menneskerettigheder, racisme og religionsfrihed.

Set fra et metaperspektiv er elever i 5.-9. klasse i den formative alder og konstant i gang med en identitetsafklaring af, hvem man er, hvad man vil stå for og stå op for. Man udfordres til stadighed til at forholde sig til den virkelighed, der forefindes i samspillet mellem virkelighedens og den virtuelle verden. Man bombarderes med informationer på nettet, identificerer sig med hinanden og influencers på sociale medier og skal øve sig i at forholde sig kritisk til fake news, echo-chambers og forskelligartede diskussioner og dagsordener. En stigende polarisering og anti-demokratiske tendenser i samfundet fordrer i højere grad dialogiske tilgange og demokratisk dannelse.

Set i forhold til disse samfundsmæssige udfordringer er DinTro-MinTro en væsentlig spiller på banen. Med undervisningsforløb og gæstelærerbesøg formår DTMT at bidrage til elevernes religiøse dannelse med en religionsfaglig tilgang og at bidrage til elevernes demokratiske dannelse med en modellerende, respektfuld, dialogisk tilgang.

Litteratur

Andersen, K. & Sigurdsson L. (2020): Religionsdidaktik i praksis. Dannelse til religiøs myndighed, Eksistensen, Frederiksberg

Bellanca J. & Brandt R. (2010): 21st Century Skills - Rethinking how Students Learn, Solution Tree Press, Blommington

Birkedal, E. (2020): Religiøsitet fra barndom til voksen, Iko Forlaget, Oslo

Biesta, G.J.J., Lawy, R.S. & Kelly, N. (2005): Young people learning democracy. A UK perspective. (Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, Montreal, April 2005.)

Biesta, G. (2011): Learning Democracy in School and Society: Education and lifelong learning and the politics of citizenship, Sense Publishers, Rotterdam

Biesta, G. (2012): The educational significance of the experience of resistance: Schooling and the dialogue between child and world. *Other Education: The Journal of Educational Alternatives* 1(1): 92–103.

Børne- og Undervisningsministeriet (UVM) (2019): Kristendomskundskab Faghæfte 2019.
<https://emu.dk/grundskole/kristendomskundskab?b=t5>

Børne- og Undervisningsministeriet (UVM) (2020). Bekendtgørelse af lov om folkeskolen. LBK nr 1396.
<https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2020/1396>

Christensen, H. (2020): Religion i Danmark på tværs af 40 års værdiundersøgelser, Center for Samtidsreligion, Aarhus Universitet.

Davies, L. (2014): One size does not fit all: complexity, religion, secularism and education, *Asia Pacific Journal of Education*

Davies, L. (2014): *Unsafe Gods, security, secularism and schooling*, Stoke-on-Trent : Trentham Books
Europarådet (2015): *Living with controversy: teaching controversial issues through education for democratic citizenship and human rights (EDC/HRE) - Training pack for teachers*

Grube, K. (2011): *Hvordan gør det en forskel? Evaluering af DinTro-MinTro, og hvad vi sammen tror*, Frederiksberg: Center for Ungdomsstudier.

Haugegaard, S. & Østergaard S. (2020): *Jagten på frirum*. Frederiksberg: Ungdomsanalyse

Høeg, I. (red) (2017): *Religion og Ungdom*. Oslo Universitets Forlag

Illeris, K. (2013): *Transformativ læring og identitet*: Frederiksberg,

Jackson, R. (2006): *Understanding religious diversity in a plural world: the interpretive approach*, I M. de Souza, K. Engebretson, G. Durka, R. Jackson and A. McGrady (red.), *International Handbook of the Religious, Moral and Spiritual Dimensions of Education*, Dordrecht

Jackson, R. (2014): Signposts – Policy and practice for teaching about religions and non-religious worldviews in intercultural education. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Jensen, T. (2005): European and Danish Religious Education: Human Rights, the Secular State, and Rethinking Religious Education and Plurality. *Journal of Religion and Education*.

Jensen, T. (2013): A Battlefield in the Culture Wars: Religious Education in Danish Elementary School 1989-2011. I Jödicke, A. (red.) *Religious Education Politics, the State, and Society*, Würzburg: Ergon Verlag

Kjeldsen, K. (2016): *Kristendom i folkeskolens religionsfag. Politiske og faglige diskussioner, repræsentation og didaktisering*. Odense: Syddansk Universitet

Kjeldsen, K. (2019a): Et kristent funderet religionsfag. En undersøgelse af kristendoms særlige status i skolen. København: Unge Pædagoger.

Kjeldsen, K. (2019b): A study-of-Religions(s) Based Religion Education: Skills, Knowledge, and Aims. *Center for Educational Policy Studies, Journal 9*

Kommunernes Landsforening (2017): Forebyggelse af radikaliserings seks opmærksomhedspunkter, september 2017

Korsgaard, O., Sigurdsson, L. & Skovmand, K. (2007): *Medborgerskab: Et nyt dannelsesideal?*, Religionspædagogisk Forlag, Frederiksberg

Larsen, C. H., A.S. Hemmingsen, D. Oehlenschläger & T. Agerskou (2015): Færre radikaliserede gennem en effektiv og sammenhængende indsats: Anbefalinger fra ekspertgruppe til forebyggelse af radikaliserings, Københavns Kommune: Beskæftigelses- og integrationsforvaltningen

OECD (2018): *The future of education and skills: Education 2030: The future we want*.

Poulsen, J. Trolle, A.K. m.fl. (2021): *Religiøsitet og forholdet til folkekirken 2020*, Folkekirken Uddannelses- og Videnscenter, København

Rambøll, (2016): *Litteraturstudie om forebyggelse af radikaliserings i skoleregion*, Rambøll Management Consulting, København

Rydahl J. og Sørensen P.G. (2017): Hvorfor skal der undervises i religion i folkeskolen?, *Kristeligt Dagblad*, <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/hvorfor-skal-der-undervises-i-religion-i-folkeskolen>

Schilhab, T. (2017): *Læringens DNA*, Aarhus Universitetsforlag

Stray, J.H. & Sætra, E. (2016): Dialog og demokratisering. *Nordic Studies in Education*, vol. 36, nr. 4

Bilag 1

Spørgeskema

TAK for, at du vil svare på denne undersøgelse om DinTro-MinTro gæstelærerbesøget!

Vi vil gerne høre din mening om besøget, og hvad du fik ud af det.
Det tager ca. 5 min og ingen kan se, hvem, der har svaret hvad.
Hvis der er spørgsmål, du ikke rigtig forstår, så spørg din lærer.

Først lidt om dig selv..

Hvad er dit køn?

- (1) Dreng
(2) Pige

Hvad klasse går du i?

- (1) 5. klasse
(2) 6. klasse
(3) 7. klasse
(4) 8. klasse
(5) 9. klasse
(6) 10. klasse

Er dine forældre født i Danmark?

- (1) Ja, begge to
(2) Ja, den en
(3) Nej, begge mine forældre er født i et andet land
(4) Ved ikke

**Nu vil vi gerne høre, hvad du synes om DinTro-MinTro besøget.
Vurder, hvor enig du er..**

	Meget enig	Enig	Nogen- lunde enig	Uenig	Meget uenig	Ved ikke
Jeg synes at DinTro-MinTro besøget var spændende	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
Jeg har lært noget om kristendom	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
Jeg har lært noget om islam	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
Jeg har lært noget om jødedom	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐

Vurder, hvor enig du er..

	Meget enig	Enig	Nogen- lunde enig	Uenig	Meget uenig	Ved ikke
Jeg har lært om ligheder mellem islam, kristendom og jødedom	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(6) ☐	(7) ☐
Jeg har lært om forskelle mellem islam, kristendom og jødedom	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(6) ☐	(7) ☐
Jeg har fået forståelse for, hvordan mennesker med forskellige religioner kan leve sammen	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(6) ☐	(7) ☐

Hvad fik du ud af gruppedialogen til sidst i undervisningen? (Du kan sætte flere krydser)

- (1) Jeg stillede spørgsmål, som vi havde forberedt i klassen forinden
- (2) Jeg stillede spørgsmål, der dukkede op til undervisningen
- (3) De andres spørgsmål var gode
- (4) Jeg fik svar på noget, jeg ikke selv havde tænkt over
- (5) Gruppedialogen gjorde mig mere nysgerrig på andre religioner
- (6) Gruppedialogen var med til at give mig mere respekt og forståelse for andre religioner
- (8) Jeg fik ikke noget ud af gruppedialogen
- (9) Ved ikke
- (7) Andet? Skriv gerne _____

Nu vil vi gerne høre om din religiøse baggrund...

Hvad er din religiøse baggrund?

- (1) Jeg ser mig mest som kristen
- (2) Jeg ser mig mest som muslim
- (3) Jeg ser mig mest som jøde
- (4) Jeg ser mig mest som buddhist
- (5) Jeg ser mig mest som hinduist
- (6) Jeg tror på lidt af hvert
- (7) Jeg ved ikke, hvad jeg tror på
- (8) Jeg ser mig selv som ikke-religiøs
- (9) Andet? Skriv gerne _____

Hvordan vil du beskrive din religiøse forståelse?

- (1) Jeg ved, hvad jeg tror på
- (2) Jeg ved nogenlunde, hvad jeg tror på
- (3) Jeg er usikker på, hvad jeg tror på
- (4) Jeg tror ikke rigtig på noget

Hvor meget betyder tro og religion i dit hverdagsliv?

- (1) Min tro har meget stor betydning for mit hverdagsliv
- (2) Min tro har stor betydning for mit hverdagsliv
- (3) Min tro har nogen betydning for mit hverdagsliv
- (4) Min tro har kun lidt betydning for mit hverdagsliv
- (5) Min tro har ingen betydning for mit hverdagsliv
- (6) Ved ikke

Har DinTro-MinTro besøget har givet dig forståelse og respekt for andre religioner...

Vurder, hvor enig du er..

	Meget enig	Enig	Nogen- lunde enig	Uenig	Meget uenig	Ved ikke
Jeg har fået forståelse for muslimer	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
Jeg har fået forståelse for jøder	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
Jeg har fået forståelse for kristne	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐

Vurder, hvor enig du er..

	Meget enig	Enig	Nogen- lunde enig	Uenig	Meget uenig	Ved ikke
Jeg har fået respekt for muslimer	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐
Jeg har fået respekt for jøder	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐
Jeg har fået respekt for kristne	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(5) ☐	(6) ☐	(7) ☐

Til sidst vil vi spørge til dine tanker om religion og tolerance...**Vurder, hvor enig du er..**

	Meget enig	Enig	Nogen- lunde enig	Uenig	Meget uenig	Ved ikke
DinTro-MinTro besøget har givet mig mod på at snakke med andre om tro og religion	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
DinTro-MinTro besøget har gjort, at jeg er blevet tolerant over for andre religioner	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐

Vurder, hvor enig du er..

	Meget enig	Enig	Nogen- lunde enig	Uenig	Meget uenig	Ved ikke
Det er vigtigt, at der er plads til forskellige religioner i vores samfund	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
Det er vigtigt, at man kan tale sammen på tværs af religioner	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
Det er vigtigt, at vi har religionsfrihed i Danmark	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
Det er vigtigt for mig, at mine venner har den samme tro som mig	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐
Det er vigtigt at have forståelse for ligheder og forskelle i de forskellige religioner	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐	(6) ☐

1000 tak for din hjælp til vores undersøgelse!

Hvis du har kommentarer til undersøgelsen eller DinTro-MinTro-besøget, kan du skrive det nedenfor.

**Tryk på "Afslut" for at indsende dine besvarelse.
(Du bliver videresendt til DinTro-MinTro's hjemmeside)**
